

УДК 341.231.14(4)

Більчук О.О., асистент кафедри права та правоохоронної діяльності
Коршак В.С., студентка I-го курсу освітнього ступеня «магістр»
Державний університет «Житомирська політехніка»

Реалізація європейського механізму захисту прав людини в Україні

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), заснований 21 січня 1959 року, є інституцією регіонального характеру, яка здійснює судовий контроль з метою забезпечення високих стандартів правового захисту та забезпечення прав і свобод, визначених Радою Європи і прийнятих країнами-учасницями Конвенції.

У дослідженні, проведеному С. Гріром та А. Вільямсом, відзначається тенденція зближення або інтеграції європейських політичних, конституційних, правових та економічних систем відповідно до загальної інституційної моделі, що формально визначена цінностями демократії, прав людини, верховенства права та демократично регульованого ринку. Дослідники акцентують увагу на подвійній місії Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), який здійснює як індивідуальне, так і конституційне правосуддя. Зокрема, модель індивідуального правосуддя передбачає, що ЄСПЛ має за мету забезпечити компенсацію за порушення Конвенції на користь конкретної особи, яка подає скаргу до нього, разом із можливими конституційними чи системними змінами на національному рівні, що можуть виникнути в результаті розгляду скарги. Однак ЄСПЛ також має постійно акцентувати увагу на здійсненні конституційного правосуддя [1, с. 462-466].

Наша позиція виокремлюється через розгляд індивідуального рішення, що часто супроводжується рекомендаціями загального характеру, запропонованими ЄСПЛ [2]. Відповідно до положень частини 2 статті 13 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини", до таких загальних заходів відносяться внесення змін до існуючого законодавства, адміністративної практики, забезпечення юридичної експертизи законопроектів та підготовка фахівців з питань вивчення Конвенції. Ці заходи мають стратегічне значення, оскільки спрямовані на широкі реформи інституційної сфери, що включає не лише правові аспекти, але й політико-правові перетворення в державі. Їх реалізація, зазвичай, передбачає корекцію правової системи держави через внесення змін до законодавства, а іноді й до Конституції [3, с. 323].

Конституція України визначає право кожної особи на судовий захист її прав і свобод. Згідно з частиною 4 статті 55 Конституції України, кожна особа має право, після вичерпання всіх національних засобів правового захисту, звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових органів або до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [4].

У 1997 році Україна, ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини і основних свобод, зобов'язалася гарантувати права та свободи, закріплені в ній, та визнала компетенцію ЄСПЛ у тлумаченні та застосуванні Конвенції на практиці [5]. Конвенція стала неодмінною складовою правової системи України, маючи пріоритет перед національним законодавством у випадках колізій або прогалин. Згідно зі статтею 17 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини", положення Конвенції та практика ЄСПЛ визнаються джерелами права в Україні [2]. Проте ЄСПЛ відзначав, що його компетенція з оцінки дотримання внутрішнього законодавства є обмеженою, оскільки тлумачення та застосування національного законодавства лежить в сфері національної влади [6, с. 296].

В результаті приєднання України до механізмів правозахисних стандартів, встановлених Конвенцією, і реалізації конституційного права, передбаченого частиною 4 статті 55 Конституції України, кожна особа, яка перебуває під юрисдикцією України на законних підставах, отримала можливість звернутися до Європейського Суду з прав людини захистити свої права, які гарантовані Конвенцією, у випадку, якщо всі внутрішні засоби правового захисту були вичерпані.

Верховний Суд, який є найвищим судовим органом України, відповідно до Закону України "Про судоустрій і статус суддів", забезпечує однакове застосування правових норм судами різної спеціалізації у визначений процесуальним законом порядок та спосіб, а також надає апеляційним та місцевим судам методичну інформацію з питань правозастосування. У своїх офіційних роз'ясненнях щодо судової практики Верховний Суд вказує на необхідність для національних судів застосовувати як саму Конвенцію, так і враховувати практику Європейського Суду з прав людини [7].

Конституційні цінності становлять основу конституційних принципів та норм, і їх витлумачення відповідає Конституційному Суду України. Ці цінності взаємодіють із загальними орієнтирами та доктринальними підходами при інтерпретації конституційного тексту в конкретних історичних умовах [8, с. 56-57]. Доведення ефективності практики Європейського суду з прав людини відображено у преамбулі Конституції України, де відзначено європейську спрямованість українського народу та невідворотність курсу України до європейських цінностей [8, с. 8].

Конституційний суд України неодноразово підкреслює важливість тлумачення рішень ЄСПЛ як невід'ємну складову національного права. Це враховується Парламентом при ухваленні нових законів і правозастосовними органами у юридичній діяльності. Введення інституту конституційної скарги в правову систему України підкреслило її здатність до захисту та відновлення основних прав і свобод особи ще до звернення до ЄСПЛ. Одночасно забезпечення ефективності цього інституту в українській правовій системі через призму доступу до ЄСПЛ сприяє законодавчому закріпленню можливості звертатися до ЄСПЛ щодо отримання консультативних висновків з принципових питань, що стосуються тлумачення або застосування прав і свобод, передбачених Конвенцією [9, с. 123-127].

Досвід ЄСПЛ підкреслює принцип «закон сильніший за владу». Часто скарги, які розглядаються, є «типовими», «аналогічними» або «повторюваними», оскільки вони мають ту ж саму суть порушення, що вже визнана у попередніх рішеннях. Ці справи слугують орієнтирами для держави у зміні адміністративної практики або законодавства загалом. Крім того, за запитом Комітету Міністрів Ради Європи, Європейський Суд може надавати консультативні висновки щодо тлумачення положень Конвенції та Протоколів до неї. Проте такі висновки не повинні стосуватися прав та свобод, визначених у самій Конвенції [10].

Згідно з М. Марченком, всі документи ЄСПЛ, чи вони виступають як акти застосування положень Конвенції та Протоколів до неї, чи як акти їх тлумачення, мають надзвичайно вагому і обов'язкову силу для держав, які ратифікували Конвенцію, у тій частині, в якій вони стосуються [11].

Отже, всі документи ЄСПЛ є обов'язковими для країн-учасниць Конвенції. Цей суд має унікальну компетенцію - надавати тлумачення положень Конвенції та застосовувати її положення у розгляді індивідуальних скарг. Практично, Європейський Суд здійснює контроль за додержанням країнами-учасницями їхніх конвенційних зобов'язань. Це є невід'ємною складовою системи захисту прав і свобод людини на високому міжнародному рівні в Європі.

Список використаних джерел

1. Greer S., Williams A. Human Rights in the Council of Europe and the EU: Towards 'Individual', 'Constitutional' or 'Institutional' Justice? *European Law Journal*. 2009. Vol. 15. № 4. P. 462–481
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
3. Ляшенко Р.Д., Нагієв Б. М., Кудра А. В. Проблеми виконання рішень Європейського суду з прав людини Україною. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 320–324
4. Конституція України. Верховна Рада України; Конституція України, Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Копитова О. С. Теоретико-правові засади судового правозастосування: дис ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. внутрішн. справ. Київ, 2021. 524 с
7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
8. Грищук О.В. Конституційні цінності: філософські та судові аспекти. Монографія. Видання 2-е доопрацьоване і доповнене. Київ: Ваіте, 2020. 530 с.
9. Ляшенко Р.Д. Добровінський М.М. Тлумачення Конвенції про захист про людини та основних свобод у світлі сучасних концепцій праворозуміння. *Часопис Київського університету права. Правова система України й міжнародне право, порівняльне правознавство* 2020/3. С. 361-365
10. Третьяков Д. Застосування практики Європейського суду з прав людини щодо розуміння гарантій статті 5 Європейської конвенції з прав людини // *Наукові праці Національного авіаційного університету*. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». – К. : НАУ, 2022. – № 2 (63). - ст. 211-221
11. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / С. Шевчук. Київ : Реферат, 2007. – 640 с

УДК 343.9.01 (477)

Більчук О.О., асистент кафедри права та правоохоронної діяльності
Спічак Д.І., студентка 2-го курсу освітнього ступеня «бакалавр»
Державний університет «Житомирська політехніка»

Цивільно-правові наслідки корупційних правопорушень

Відповідно до статті 3 ч.1 Закону України, корупційне правопорушення являє собою діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну або цивільно-правову відповідальність. Зокрема склад такого правопорушення завжди характеризується використанням особою влади та службового становища всупереч інтересам служби.[4]

Цивільно-правові корупційні порушення здебільшого впливають із цивільних договірних правовідносин та порушень зобов'язального права Цивільного кодексу України.

Наставати цивільно-правова відповідальність може виключно у випадках, якщо вчинене правопорушення спричинило негативні наслідки у вигляді заподіяння моральної чи матеріальної шкоди. Відповідно до статті 1166 Цивільного кодексу України майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. [4]

Слід зазначити, що можуть виникати певні складності щодо застосування цивільно-правової відповідальності за вчинення корупційних та пов'язаних з ними діянь, а тому важливу роль у забезпеченні захисту цивільних прав особи або держави, яка постраждала від корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення, належить саме гарантіям невідворотності такої відповідальності, які повинні не допускати порушення цивільних прав та забезпечувати їх відновлення, у разі, якщо порушення права мало місце.

Гарантії притягнення суб'єктів вчинення корупційного до цивільно-правової відповідальності – це передбачені нормами законодавства або існуючі в державному механізмі способи, засоби та методи забезпечення відшкодування шкоди та збитків особою, що вчинила корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення, а також діяльність спеціальних суб'єктів – гарантів.

Принципом та одночасно гарантією, закріпленою у Цивільній конвенції про боротьбу з корупцією, є справедливість, що включає в себе справедливу компенсацію та справедливу процедуру. Відшкодування шкоди повинно бути здійснено в розумний строк, повністю покривати витрати особи на відновлення втраченого активу, а процедура розгляду та вирішення питання про відшкодування шкоди повинна здійснюватися у спосіб, що унеможливує уникнення відповідальності заподіювачем шкоди.[2]

Із зазначених міжнародних юридичних гарантій притягнення суб'єктів вчинення корупційного правопорушення до цивільно-правової відповідальності, впливають гарантії, що повинні бути чітко зафіксовані в національному законодавстві України, а саме:

- а) правильне визначення обсягу (розміру) шкоди, заподіяної потерпілій особі;
- б) розшук, виявлення та повернення викраденого (привласненого тощо) тощо майна, що збережено в натурі;
- в) виявлення знищеного чи пошкодженого майна та забезпечення повернення втраченого майна в натурі або його грошового еквіваленту в повному обсязі;
- г) забезпечення повного відшкодування потерпілому вартості викраденого (привласненого тощо) майна у разі неможливості його повернення;
- г) забезпечення відшкодування іншої шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням;
- д) накладення арешту на майно, інші цінності з метою відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням;
- е) збереження майна та інших цінностей, необхідних для виконання судового рішення у випадку задоволення позову про відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням.[3]

Усвідомлюючи наслідки вчинення корупційних правопорушень, суб'єкти намагаються реалізувати активи, отримані корупційним шляхом. Легалізація коштів чи інших активів, тобто створення видимості законності джерела їх походження, досить часто супроводжує корупційне правопорушення.

У економічно розвинених країнах, із чіткими та прозорими правилами ведення бізнесу, легалізація активів, здобутих посередництвом вчинення корупційного діяння, не можлива, оскільки діють правила фінансового моніторингу законності джерела походження грошових коштів.[1]

Вчиненням корупційних правопорушень найбільша шкода спричинюється державі та державним інтересам, оскільки суб'єктами вчинення таких діянь є, як правило, суб'єкти владних повноважень.

Важливого значення для недопущення заподіяння шкоди державі має вдосконалення процедур публічних закупівель, підвищення ефективності діяльності Антимонопольного комітету України, а також запровадження нових механізмів реалізації державного майна на засадах прозорості та вільної конкуренції.[2]

Стосовно порядку застосування цивільно-правової відповідальності, то дана відповідальність регулюється Цивільним кодексом України і Цивільним процесуальним кодексом України. Наставати цивільно-правова відповідальність може виключно у випадках, якщо вчинене правопорушення спричинило негативні наслідки у вигляді заподіяння моральної чи матеріальної шкоди.[1]

Список використаних джерел

1. Кравець Ростислав Юрійович. Відповідальність за корупцію в законодавстві України. Безкоштовний сервіс для вирішення Юридичних питань №1 в Україні!. URL: https://protocol.ua/ua/vidpovidalnist_za_koruptsiyu_v_zakonodavstvi_ukraine
2. Шестопалова Л. Відмежування корупційних правопорушень від правопорушень, пов'язаних із корупцією. Підприємництво, господарство і право, 5/17. URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/5/44.pdf>
3. Відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення. Центральне міжрегіональне управління Міністерства юстиції (м. Київ). URL: <https://centraljust.gov.ua/news/info/vidpovidalnist-za-koruptsiyni-abo-povyazani-z-koruptsiyu-pravoporushennya>
4. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

Богатирьов І.Г.д.ю.н., проф.,
професор кафедри права та правоохоронної діяльності,
заслужений діяч науки і техніки України
Державний університет «Житомирська політехніка»

Правове забезпечення протидії організованій злочинності в умовах режиму воєнного стану в Україні

Суттєві масштаби соціальних, економічних та політичних змін та введення в Україні режиму воєнного стану, потужно вплинули на динаміку, географію організованій злочинності. На тлі зазначених процесів стали частіше даватися взнаки проблеми в діяльності правоохоронної системи. Наслідком цього стала поява та зміцнення численних кримінальних угруповань, живильним середовищем для яких стала тіньова економіка та відверто кримінальні форми отримання та відмивання доходів, отриманих незаконним шляхом.

Основоположною складовою успішної протидії суспільства організованій злочинності, беззаперечно, є належний рівень правового забезпечення цього процесу. Тому з появою феномена організованої злочинності вченими й практикою відразу ж були поставлені питання про прийняття додаткових правових актів, оскільки чинне законодавство України виявилось невідповідним розмірам та темпам розвитку організованої злочинності.

Протидія організованій злочинності в умовах режиму воєнного стану є важливим завданням для забезпечення безпеки та захисту прав і свобод людей. У таких умовах злочинні елементи можуть використовувати складні ситуації для збагачення, протиправної діяльності та терористичних актів.

Сучасна кримінальна ситуація у сфері організованої злочинності є закономірним результатом дії комплексу факторів, пов'язаних з перехідним періодом, помилками та прорахунками у вирішенні стратегічних та тактичних завдань реформування соціальної, політичної та економічної системи суспільства. Непродумані економічні реформи, швидка приватизація, переведення величезних державних коштів та власності в приватну сферу, зіграли вирішальну роль у розвитку організованої злочинності в Україні.

Варто підтримати думку вітчизняних науковців про те, що складність протидії організованій злочинності в умовах режиму воєнного стану полягає в тому, що дана злочинність пов'язана з новими можливостями та постійними формами свого вдосконалення. Такому стану сприяють глобалізаційні процеси, інформаційний та технологічний розвиток суспільства.

Використовуються нові маршрути та регулярно визначаються та впроваджуються нові форми та методи роботи злочинців. Транснаціональна злочинність стає більш гнучкою та динамічною, що зумовлено перманентними змінами в діяльності злочинців. Також, складність боротьби з транснаціональною злочинністю полягає в її латентному характері, адже способи та методи ухилення від відповідальності також видозмінюються [1, с 213].

Ефективна протидія організованій злочинності, а тим більше в умовах режиму воєнного стану, можливо лише на міцній організаційній та науковій основі. Відповідно, протидія організованим формам організованій злочинності в сучасних умовах режиму воєнного стану вимагає належного організаційно-управлінського забезпечення.

Не менш актуальною проблемою організаційно-управлінського забезпечення протидії організованим формам організованій злочинності в умовах воєнного стану є методичне забезпечення. Оскільки для належної роботи правоохоронної системи, для здійснення ефективного контролю необхідна наявність відповідних критеріїв, що дозволяють регламентувати дану діяльність. Можна стверджувати, що вплив контролюючих органів об'єднує сукупність способів та методів організації контрольних дій [2, с 171].

При розгляді питання правового забезпечення протидії організованій злочинності в Україні в умовах воєнного стану ключове значення набуває саме дослідження нормативно-правової бази. Так, нормативне забезпечення протидії організованій злочинності включає ряд законів та нормативно-правових актів, які регулюють діяльність правоохоронних органів, судової системи та інших державних органів, які займаються боротьбою з організованою злочинністю.

Доцільно виділити такі основні нормативно-правові акти, які регулюють протидію організованій злочинності в Україні:

1. Кримінальний кодекс України - цей кодекс встановлює кримінальну відповідальність за організовану злочинність та інші злочини.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України - цей кодекс визначає процедури розслідування злочинів, включаючи організовану злочинність.
3. Закон України «Про боротьбу з організованою злочинністю» - цей закон визначає правову базу для здійснення заходів з боротьби з організованою злочинністю.

4. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» - цей закон встановлює правила проведення оперативно-розшукової діяльності з метою запобігання та протидії організованій злочинності.

5. Закон України «Про Національну поліцію» - цей закон встановлює правила організації та діяльності Національної поліції, яка є основним державним органом з боротьби з організованою злочинністю в Україні.

Дані нормативно-правові акти є нормативною базою, котра покликана регламентувати та забезпечувати ефективну боротьбу з організованою злочинністю в Україні.

Фундаментальною основою успішної протидії суспільства організованій злочинності є комплексний підхід, який включає в себе різноманітні заходи на різних рівнях.

Одним з найважливіших елементів успішної протидії організованій злочинності є забезпечення верховенства права та дотримання законів. Це означає, що державні структури мають гарантувати законність дій, рівність перед законом та незалежність судів. Крім того, важливо забезпечити ефективне правоохоронне забезпечення та прокурорський нагляд, а також підвищення рівня професійної компетентності працівників правоохоронних органів.

Другим важливим елементом успішної протидії організованій злочинності, що набуває додаткової актуальності під час дії воєнного стану, є забезпечення соціальної безпеки та попередження соціальної вразливості. Це означає, що необхідно створювати умови для економічного та соціального розвитку суспільства, а також забезпечувати доступ до освіти, медичних послуг, соціальних гарантій та інших необхідних ресурсів.

Третім елементом успішної протидії організованій злочинності є міжнародне співробітництво та координація дій між різними країнами. Оскільки організована злочинність є транснаціональним явищем, необхідно здійснювати спільні зусилля.

Насамкінець. Наразі вітчизняна система нормативно-правових актів із протидії організованій злочинності є досить розгалуженою, куди входять норми конституційного, адміністративного, кримінального, кримінально- процесуального та інших галузей права.

Список використаних джерел

1. Санакоєв Д., Вашко А., Єфімов В. Імплементція європейської методології SOCTA в протидії організованій злочинності в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1 (116). С. 213-220.

2. Костенко О., Ярошенко А. Здійснення державного контролю у сфері публічних закупівель. *Право України*. 2020. № 10. С. 171-183. URL: <https://doi.org/10.33498/louu-2020-10-171>.

Велігурська О. А., студентка I курсу, групи П-12
Науковий керівник - Шпиталенко Г. А., к.і.н., доц.
Державний університет «Житомирська політехніка»

Судова реформа гетьмана Кирила Розумовського

Судова система є важливою складовою будь-якого суспільства, оскільки вона покликана забезпечувати справедливість, правопорядок та захист прав і свобод громадян. Судова система України не є винятком, і має непросту історію свого становлення і розвитку. Одним із важливих періодів у розвитку української судової системи стало гетьманство Кирила Розумовського у XVIII столітті.

Гетьман Кирило Розумовський, який обіймав пост гетьмана Війська Запорозького з 1750 по 1764 роки, здійснив ряд важливих реформ у культурному, соціальному і політичному житті Гетьманщини, намагаючись перебудувати її на європейський лад. Однією з цих реформ була судова, спрямована на поліпшення судової системи та правосуддя в Гетьманщині.

Дореформенна система судочинства мала таку структуру:

- сільські суди: Нижчою інстанцією були сільські суди, де отаман судив козаків, а війт (із 2-3 помічниками) – посполитих.
- міські суди: У містах, залежно від їхньої категорії, діяли магістратські або ратушні суди.
- сотенні суди: Сотенний суд складався з сотника, городского отамана, писаря, хорунжого, війта та бурмистра.
- полковий суд: Полковий суд включав полковника, полкового суддю, судового писаря, а при розгляді кримінальних справ обов'язково була присутня вся полкова старшина.
- Генеральний військовий суд: Генеральний військовий суд був найвищою апеляційною судовою інстанцією, рішення якого затверджувалися гетьманом.
- Генеральна військова канцелярія: Генеральна військова канцелярія була найвищою адміністративною установою, що здійснювала контроль за судовими змінами і за діяльністю судів, розглядала справи, подані на апеляцію.

Правосуддя переважно належало адміністративно-управлінському апарату, багато чиновників втручалися у судові справи, що часто призводило до погіршення роботи місцевих судів.

Судова реформа розпочалася з універсалу гетьмана Розумовського від 17 листопада 1760 року, який передбачав реорганізацію Генерального військового суду. Основні зміни, внесені реформою, включали:

- відкликання російських чиновників: Гетьман Розумовський відкликав російських чиновників зі складу Генерального військового суду, зменшуючи вплив царського уряду на судову систему України;
- залучення представників козацької старшини: до складу Генерального військового суду включили десять обраних від кожного полку депутатів із числа козацької старшини, що підвищило демократизацію судової системи;
- зменшення кількості судових інстанцій: гетьман дозволяв подавати справи прямо до Генерального військового суду, зменшуючи кількість судових інстанцій і скасовуючи судові функції Генеральної військової канцелярії, а Генеральний військовий суд знову ставав найвищою апеляційною інстанцією.

Ці заходи підвищили престиж Генерального військового суду і водночас сприяли розмежуванню судової, виконавчої і законодавчої влади в Гетьманщині. Реформа Гетьмана Розумовського була важливим кроком у вдосконаленні судової системи та забезпеченні більшої незалежності судів від зовнішнього впливу.

Судова реформа наприкінці 1763 року в Гетьманщині була однією з найсуттєвіших. Основні моменти цієї реформи можна подати так:

- створення нових судових інстанцій: Під час реформи було створено станові шляхетські суди, а саме земські суди, підкоморські суди і гродські суди. Ці суди були регламентовані відповідно положенням Литовського статуту 1588 року.
- поділ території на повіти: У зв'язку з реформою, всю територію Гетьманщини було поділено на 20 повітів, в кожному з яких розміщувалися суди. Кожен повіт мав по два земські, два підкоморські суди та один гродський суд, котрі замінили колишні полкові суди.
- введення посади возного: У новостворених судах була введена посада возного, який обирався з числа значкових товаришів і сотенних старшин.
- Головний трибунальний суд: Вищою апеляційною установою за реформою став Головний трибунальний суд. З кожного судового повіту обиралися по два депутати, а також вводилися 4 духовні особи до складу цього суду. Рішення Головного трибунального суду вважалося остаточним і не підлягало оскарженню, за винятком вироків про позбавлення шляхетської честі та смертну кару, в яких останнє слово належало російському монархові.

- розмежування цивільних і кримінальних справ: Результатом реформи стала більш спрощена система судів, де вже чітко розмежувалися цивільні і кримінальні справи.

Ці реформи великою мірою вдосконалили судову систему Гетьманщини, забезпечили більшу незалежність судів від зовнішнього впливу та демократизувала судові установи, залучивши представників козацької старшини до роботи судів. Таким чином, судова реформа Кирила Розумовського стала важливим кроком в удосконаленні судової системи Гетьманщини в другій половині XVIII століття.

Список використаних джерел

1. Пугро О. І. Судова реформа в Гетьманщині. Енциклопедія історії України : у 10 т. редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2012. Т. 9. 944 с.
2. Судова реформа в Лівобережній Україні 1760—63. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5 : 736 с.
3. Мельник М. О. Судова реформа гетьмана К. Розумовського наприкінці XVIII ст. Сіверщина в історії України: Зб. наук. пр. К.: Глухів, 2014. Вип. 7. — С. 137-139.

Малий бізнес як чинник формування креативної економіки

Креативна економіка – це сектор економіки, що ґрунтується на творчості, інтелектуальній власності та культурних цінностях. Вона охоплює широкий спектр галузей, включаючи мистецтво, дизайн, музику, кіно, моду, рекламу, туризм, ІТ, освіту та інші [7].

Однак, визначення креативної економіки не є однозначним. У світовій економічній літературі розглядається з трьох позицій: як сектор або галузь світової економіки, яка виробляє продукти та послуги, засновані на творчості та інтелектуальній власності; нова концепція чи напрям досліджень у сфері економіки та соціології; систему соціально-економічних відносин, де творчість, інновації та культурні цінності грають ключову роль у розвитку суспільства [6].

Один із найбільш розповсюджених підходів до визначення креативної економіки наданий Організацією Об'єднаних Націй з питань торгівлі та розвитку (ЮНКТАД). Вони розглядають креативну економіку як сектор економіки, що базується на творчих активах, які постійно сприяють економічному зростанню та розвитку [4].

Креативна економіка базується на творчості та інтелектуальній власності як основних ресурсах. Творчість стає джерелом нових ідей, продуктів та послуг, водночас інтелектуальна власність забезпечує їх захист та комерціалізацію. Відзначається гіперзв'язністю та глобальністю. Творці та підприємці з різних країн можуть легко співпрацювати та просувати свої продукти та послуги на світовому ринку [2].

Креативна економіка сприяє економічному зростанню, зайнятості, інноваціям та соціальній згуртованості. Підтримує та розвиває культурну різноманітність, сприяє розвитку творчого потенціалу суспільства та сприяє розширенню можливостей для людей у сфері творчості та підприємництва [7].

Малий бізнес в сучасній економіці є ключовим фактором створення робочих місць, сприяє інноваціям та економічному зростанню. У контексті креативної економіки, він відіграє важливу роль як джерело нових ідей, продуктів та послуг. Малий бізнес створює інновації у галузях, таких як ІТ, дизайн, мода, мистецтво і багато інших. Залучає талановитих людей та сприяє розвитку локальних спільнот [8].

Малі підприємства часто виступають ініціаторами нових технологій та ідей, оскільки вони більш схильні до експериментів і ризику. Держава може сприяти цьому процесу, надаючи фінансову підтримку, знижуючи податкове навантаження та розвиваючи інфраструктуру для малого бізнесу.

Сприятливе середовище для творчості, доступ до освіти та підготовки, а також розвиток культури і мистецтва сприяють творчому самовираженню та формуванню творчого середовища, яке сприяє розвитку креативних індустрій [3].

Фінансові обмеження та обмежений доступ до ресурсів ускладнюють розвиток малого бізнесу в креативних сферах. Малим підприємствам не завжди вдається отримати необхідне фінансування від банків, а доступ до робочої сили та передових технологій може бути обмеженим (складнощі у залученні фінансів, нестачу кваліфікованих працівників та обмежений доступ до передових технологій).

Поміж бюрократичними бар'єрами і регуляторним середовищем, можна виділити надмірні вимоги до реєстрації, ліцензування та узгоджень, а також високі витрати на дотримання цих вимог. Малі підприємства часто стикаються з труднощами у виконанні цих обов'язковостей [9].

Конкуренція з великими компаніями та високий рівень ризику також становлять суттєві виклики для малого бізнесу у креативних галузях. Малі підприємства змушені конкурувати з компаніями, які мають значно більше ресурсів, і при цьому їхня діяльність пов'язана з високим рівнем ризику через творчий характер сфери [5].

У період повномасштабної війни з Росією, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, креативна економіка зазнала серйозних втрат. Багато підприємств у сфері креативних індустрій припинили свою діяльність або зменшили виробництво, і приблизно 40% з них закрилися назавжди [1]. Це призвело до великої втрати робочих місць, зокрема в таких галузях, як маркетинг, веб-дизайн, архітектура і фотографія, і багато фахівців були вимушені залишити країну.

Сфера архітектурного дизайну відчула найбільший удар, і багато мистецьких та культурних об'єктів було пошкоджено або зруйновано [9]. Проте після завершення конфлікту, розвиток архітектурної галузі може стати важливим для реконструкції зруйнованих об'єктів.

Незважаючи на ці втрати, в період війни зросли інші креативні галузі, такі як інформаційні технології, цифрова освіта, медична реформа та інші. Креативні індустрії відіграли важливу роль у досягненні швидшої перемоги для України, активно допомагаючи на кіберфронті та створюючи нові креативні інновації для країни через волонтерські ініціативи [1].

Отже, малий бізнес в сфері креативних індустрій відіграє важливу роль у формуванні креативної економіки. Він володіє потенціалом створювати нові ідеї, продукти і послуги, що є необхідними для

розвитку цього сектора. Важливими аспектами сприяння розвитку креативної економіки через малий бізнес є створення нових продуктів і послуг, залучення талантів та підтримка локальних спільнот.

Для забезпечення розвитку малого бізнесу в цій сфері, важлива роль належить державній підтримці. Держава може надавати фінансову підтримку у формі грантів та кредитів, знижувати податкове навантаження на малі підприємства, і розвивати інфраструктуру для підтримки інновацій та підприємництва. Ці заходи сприятимуть подальшому росту креативної економіки та підвищенню якості життя населення.

Список використаних джерел

1. Акімова Л. М., Герман А. В. Роль малого бізнесу у формуванні креативної економіки в Україні. Економіка, управління та адміністрування. 2023. № 3(105). С. 98–102.
2. Кирилюк С.В. Міжнародні та вітчизняні тенденції розвитку креативної економіки. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. № 6. С. 68–72.
3. Куриляк В.Є., Живко М.А., Литовченко Б.В. Креативна економіка як нова парадигма постіндустріальної цивілізації. Вісник Академії митної служби України. Сер. : Економіка. 2013. № 2. С. 92–98.
4. Мельник Т.О. Державна підтримка малого і середнього підприємства в Україні. Вісник ЖДТУ. 2015. № 1 (71). С. 102–108.
5. Мерзвинська А. Креативна економіка: особливості та тенденції розвитку. Молодий вчений. 2019. № 2. С. 637–640.
6. Тарабукіна О.Л., Ярмолюк М.О. Основні напрямки стимулювання розвитку малого бізнесу України в період системних порушень в економіці. Вісник ЖДТУ. 2011. № 2 (56). С. 115–120.
7. Ушкаренко Ю.В., Смут А.В., Синякова К.М. Креативна економіка: сутність поняття та значення для України в умовах європейської інтеграції. Економіка і суспільство. 2018. № 18. С. 67–72.
8. Чуль О.М. Система креативних індустрій як основа формування креативної економіки в регіоні. Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. 2013. № 10. С. 166–173.
9. Шахно А.Ю. Проблеми формування бізнес-середовища в умовах розвитку креативної економіки. Інтернет-конференції ХНУМГ ім. О.М. Бекетова. – 2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ojs.kname.edu.ua/index.php/view/3166>.

Оцінка фінансового стану підприємства та шляхи його покращення

Оцінка фінансового стану підприємства – це важливий етап управління будь-яким бізнесом, і вона має вирішальне значення для прийняття рішень та забезпечення фінансової безпеки підприємства, вирішує три важливі завдання:

1. Допомогає приймати обґрунтовані управлінські рішення, визначати пріоритети і ресурси.
2. Забезпечує фінансову безпеку, дозволяючи вчасно виявляти фінансові ризики.
3. Посилює можливість залучення зовнішніх ресурсів, таких як кредити або інвестиції [1].

Оцінка фінансового стану підприємства є ключовим етапом у керуванні будь-яким бізнесом. Вона дозволяє отримати вичерпну картину фінансового здоров'я компанії, виявити її сильні та слабкі сторони, а також зрозуміти, які перспективи її розвитку.

Для оцінки фінансового стану підприємства використовують різні ключові показники, такі як рентабельність, ліквідність, фінансова стійкість та справність активів. Фінансова звітність, включаючи баланс, звіт про прибутки та втрати, та звіт про рух грошових коштів, грає важливу роль у цьому процесі. Порівняння показників із галузевими стандартами та історичними даними допомагає виявити тенденції та розуміти фінансовий розвиток підприємства. Загалом, оцінка фінансового стану є ключовим інструментом для прийняття рішень, забезпечення фінансової стабільності та можливості залучення зовнішніх ресурсів [5].

Фінансовий стан підприємства підпорядкований впливу різних факторів, які можна умовно поділити на зовнішні та внутрішні. Зовнішні фактори є тими, що поза межами безпосереднього контролю підприємства, і вони можуть значно впливати на його фінансовий стан. Глобальна економічна ситуація, така як світові фінансові кризи та зміни валютних курсів, може суттєво впливати на фінансовий стан, а рецесія може знизити попит на продукцію та послуги компанії. Галузеві тенденції, такі як новий технологічний розвиток чи зміни в попиті, також можуть мати велике значення. Політичні та правові умови, такі як зміни в податковому законодавстві, можуть впливати на операції та фінанси підприємства, а ситуація на ринку праці, включаючи зростання рівня заробітної плати та недостачу кваліфікованого персоналу, може вплинути на витрати та конкурентоспроможність підприємства [6].

Внутрішні фактори також мають вирішальне значення для фінансового стану підприємства, оскільки вони визначають стратегію та операційну діяльність компанії. Стратегія, структура та специфіка операцій підприємства визначають його потужність та спроможність генерувати прибуток. Кваліфікація та досвід керівництва та персоналу впливають на прийняття рішень та виконання стратегії. Крім того, спосіб управління фінансами, включаючи управління бюджетом, прийняття кредитних рішень та визначення дивідендної політики, може вплинути на стійкість та фінансовий стан підприємства. Аналіз фінансового стану підприємства вимагає ретельного розгляду цих зовнішніх та внутрішніх факторів для виявлення можливих ризиків і можливостей. Тільки за умови врахування цих аспектів підприємство може розробити ефективну стратегію для досягнення фінансового успіху [2].

Щоб покращити фінансовий стан підприємства, варто розглянути комплекс стратегічних заходів. По-перше, розробка ефективної бізнес-стратегії є важливим кроком, спрямованим на збільшення прибутковості та рентабельності підприємства. Це може включати розширення ринків, розробку нових продуктів чи послуг або оптимізацію бізнес-процесів. Далі, збільшення оборотності активів допоможе підприємству підвищити ліквідність шляхом оптимізації використання активів. Це може бути досягнуто шляхом зменшення запасів, збільшення обороту запасів чи оптимізації структури активів. Далі, зниження витрат через ретельний аналіз дозволить ідентифікувати області для зменшення витрат без втрати якості чи ефективності. Оптимізація процесів, впровадження нових технологій чи перегляд постачальницьких угод можуть бути корисними методами. Нарешті, підвищення ефективності управління активами, включаючи краще використання обладнання та ресурсів, сприятиме збільшенню продуктивності підприємства [7].

На тактичному рівні існують різні заходи, які можна вжити для поліпшення фінансового стану підприємства. По-перше, використання фінансових інструментів для управління ризиками, таких як форварди чи опціони, є ефективним методом захисту від коливань валютних курсів чи цін на сировину. Далі, оптимізація фінансової структури шляхом розумного розподілу між власним та позиковим капіталом може допомогти знизити фінансові ризики та витрати. Пошук нових джерел фінансування, таких як емісія акцій або інвестиції, може забезпечити потрібний капітал для розвитку підприємства. Збільшення продажів та зменшення дебіторської заборгованості сприяють поліпшенню грошового потоку. Нарешті, удосконалення системи управління грошовими потоками дозволить підприємству краще контролювати витрати та операційну активність [8].

Для реалізації цих заходів та досягнення фінансової стабільності підприємство повинно враховувати зовнішні та внутрішні фактори, проводити ретельний аналіз ризиків та можливостей, розробляти конкретні стратегії і тактики, а потім активно впроваджувати їх, періодично оцінюючи результати.

Рекомендації щодо оптимізації фінансової діяльності та управління ресурсами на підприємстві включають в себе декілька ключових заходів. Перш за все, автоматизація фінансових процесів за допомогою сучасних фінансових систем та програм може значно покращити точність та швидкість обробки фінансових даних. Впровадження системи бюджетування допоможе у ретельному плануванні та контролі бюджетних видатків, що сприятиме більш ефективному управлінню фінансами [3].

Додатково, впровадження системи управління запасами допоможе оптимізувати запаси та логістику, що в свою чергу призведе до зниження витрат. Іншою важливою рекомендацією є впровадження системи управління дебіторською та кредиторською заборгованістю для ефективного контролю над взаєморозрахунками і подолання проблем, пов'язаних з заборгованістю [5].

Отже, оцінка фінансового стану підприємства є надзвичайно важливою для забезпечення його стабільності та успішної діяльності. Цей процес дозволяє приймати обґрунтовані рішення, забезпечувати фінансову безпеку та залучати зовнішні ресурси для подальшого розвитку.

Список використаних джерел

1. Дорошенко Н.М. Оцінка ліквідності та платоспроможності в контексті діагностики загального фінансового стану підприємства. Ефективна економіка. 2018. № 3. С. 23-25.
2. Захарова Н.Ю. Методичні підходи щодо оцінки фінансового стану підприємства. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. № 2(3). С. 128-133.
3. Кундицький О.О. Про прибуток як основне джерело заощаджень підприємств. Науковий вісник : зб. наук.-техн. пр. Львів : НЛТУУ, 2016. С. 151–156
4. Нагорний П., Базюк Д. Оцінка фінансового стану як передумова ефективного управління підприємством. Трансформаційна економіка. 2023. № 1 (01). С. 44-49.
5. Опачанський Д. Методи визначення приросту фінансових ресурсів підприємства, напрямків та ефективності їх використання. Економіст. 2006. № 12. С. 44-47.
6. Семенова К. Д. Аналіз фінансового стану підприємств України та тенденцій розвитку. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2021. № 5-6. С. 77-82.
7. Швиданенко Г.О., Олесью О.І. Сучасні технології діагностики фінансово- економічної діяльності підприємства : монографія. Київ : КНЕУ, 2002.
8. Яцух О.О., Захарова Н.Ю. Фінансовий стан підприємства та методика його оцінки. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2018. №3. Т. 29 (68). С. 173-180.

Механізми державного управління вищою освітою в Україні

Державне управління вищою освітою в Україні базується на ряді ключових законодавчих актів, які визначають основні принципи та механізми цієї системи. Один із головних законів у цій сфері - "Закон України "Про вищу освіту" (у редакції від 30 вересня 2020 року). Цей закон встановлює правові, організаційні, фінансові та інші засади функціонування системи вищої освіти в Україні. Він регулює усі аспекти вищої освіти, включаючи структуру навчальних закладів, процедури акредитації, фінансування та якість надання освіти [4].

Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність" (у редакції від 29 листопада 2017 року) визначає правовий статус та організаційні принципи наукової та науково-технічної діяльності в Україні. Цей закон надає засади розвитку наукової сфери, визначає порядок фінансування наукових проєктів та сприяє залученню вчених до важливих наукових досліджень. Закон України "Про освіту" (у редакції від 24 вересня 2020 року) встановлює загальні принципи і напрямки розвитку системи освіти в Україні. Він регулює усі рівні освіти, включаючи дошкільну, загальну середню та вищу освіту, і визначає основні принципи, на яких ґрунтується освітня політика країни [4].

Основними органами управління вищою освітою в Україні є Міністерство освіти і науки України (МОН України) та Національна агенція із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), які визначають та координують політику вищої освіти в країні. Разом із іншими органами, такими як Рада ректорів закладів вищої освіти України, Асоціація закладів вищої освіти України і Національна академія наук України, вони сприяють розвитку та регулюванню системи вищої освіти [2].

Функціями органів управління вищою освітою в Україні є визначення та регулювання ключових аспектів цієї системи. Міністерство освіти і науки України (МОН України) відіграє центральну роль у нормативно-правовому регулюванні сфери вищої освіти, розробці та впровадженні політики в цьому секторі. Воно встановлює стандарти та правила функціонування вищих навчальних закладів, а також визначає процедури фінансування цих закладів та студентів.

Національна агенція із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) відповідає за забезпечення якості вищої освіти. Її функції включають акредитацію вищих навчальних закладів та освітніх програм, а також моніторинг якості вищої освіти. НАЗЯВО грає важливу роль у забезпеченні стандартів та якості навчальних програм. [6].

Окрім цього, інші регулюючі та координуючі органи, такі як Рада ректорів закладів вищої освіти України та Асоціація закладів вищої освіти України, грають важливу роль у розвитку і представництві інтересів вищих навчальних закладів в Україні.

Для вдосконалення управління вищою освітою в Україні, можна вжити ряд заходів. Перше - це децентралізація управління, надання більшої автономії вищим навчальним закладам у прийнятті рішень. Це дозволить їм більше відповідати на власні потреби та реагувати на зміни в освітній галузі швидше та ефективніше. Другий важливий аспект - інтеграція вищої освіти з економікою. Співпраця вищих навчальних закладів з бізнесом та іншими зацікавленими сторонами допоможе забезпечити, що освітні програми відповідають потребам ринку праці і готують кваліфікованих фахівців, які можуть внести вклад у розвиток економіки та суспільства [1].

Останні роки в Україні принесли значні зміни у сфері вищої освіти завдяки проведеним реформам та планам на майбутнє. Однією з ключових реформ стала участь України в Болонському процесі, який вніс значні зміни в систему вищої освіти. Впровадження трьох освітніх рівнів (бакалавр, магістр, доктор філософії) та кредитно-модульної системи навчання сприяло гармонізації української освіти з європейськими стандартами [3].

Запровадження автономії вищих навчальних закладів в 2014 році визначило новий рівень самостійності та відповідальності для них. Ця реформа надала університетам більшу вільність у веденні своєї діяльності та прийнятті стратегічних рішень [8].

Запровадження системи зовнішнього забезпечення якості вищої освіти через створення Національної агенції із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) в 2015 році сприяло покращенню якості навчання та забезпечило перевірку вищих навчальних закладів на відповідність стандартам [4].

У майбутньому планується децентралізація управління вищою освітою, надаючи вищим навчальним закладам більше повноважень у прийнятті рішень. Інтеграція вищої освіти з економікою сприятиме ближчому співпраці з бізнесом, що важливо для забезпечення студентів актуальними навичками для ринку праці. Розвиток інноваційної діяльності в університетах також стане важливим напрямком розвитку [5].

Україна активно участь у міжнародних освітніх програмах, включаючи Erasmus+, Tempus, TEMPUS-Україна, DAAD та Fulbright. Також, країна інтегрується в Європейський простір вищої освіти. Ця участь

допомагає підвищити якість освіти та зробити її більш доступною, сприяючи інтеграції української системи вищої освіти в глобальний освітній простір [7].

Отже, управління вищою освітою в Україні стоїть перед важливим завданням підвищення якості та доступності освіти в країні. Для досягнення цих цілей необхідно збільшити фінансування, децентралізувати управління та привести освітні програми у відповідність до потреб ринку праці. Розвиток міжнародної інтеграції також грає важливу роль у покращенні системи вищої освіти.

Запровадження прозорих та ефективних механізмів акредитації та моніторингу якості, системи зворотного зв'язку з роботодавцями та стимулювання вищих навчальних закладів за результатами їхньої діяльності є ключовими кроками для подальшого розвитку системи вищої освіти в Україні.

Всі ці заходи спільно сприятимуть підвищенню якості освіти та робитимуть вищу освіту більш доступною і конкурентоспроможною на міжнародному ринку. Україна має всі передумови для реалізації цих покращень та підняття освітньої системи на новий рівень.

Список використаних джерел

1. Грушецький Б. В., Акімов, О. О. Реалізація механізмів державного управління розвитком вищої освіти в Україні. Економіка, управління та адміністрування. 2023. № 3(105). С. 103–109.
2. Древаль Ю.Д. Механізми державного управління вищою освітою в Україні: проблеми формування та вдосконалення. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Сер. : Державне управління. 2014. Вип. 2. С. 107–111.
3. Моргулець О.Б. Сучасний стан та тенденції розвитку діяльності ВНЗ України. Вісник ЖДТУ. Сер. : Економічні науки. 2015. № 3 (73). С. 86–92.
4. Поступна О.В. Механізми державного управління вищою освітою України. Стратегічні пріоритети. 2010. № 1. С. 107–111.
5. Протасова Н.Г., Луговий Ю.О., Молчанова О. Ю. Реформування освіти в Україні: державно-управлінський аспект : навч.-наук. вид. Л. : НАДУ. 2012. 456 с.
6. Прохорчук Н.О. Правові аспекти регулювання освіти в Україні. Тези Всеукраїнської науково-практичної on-line конференції аспірантів, молодих учених та студентів, присвяченої Дню науки. 2016.
7. Степанов В.Ю. Механізми забезпечення якості вищої освіти. Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Сер. : Державне управління. Харків: Вид-во НУЦЗУ. 2014. № 1. С. 92–97.
8. Тамм А.І., Поступна О.В. Вища освіта як об'єкт державного управління. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2011-3/doc/4/02.pdf>.

УДК 340.1

**Шибецький Д.В., студент 3-го курсу освітнього ступеня «бакалавр»
Карпунець В.Д., асистент кафедри права та правоохоронної діяльності
Державний університет «Житомирська політехніка»**

Верховенство права – ключовий правовий принцип демократії

Актуальним питанням протягом історії існування людства залишається питання прав людини. Реальна можливість реалізації прав та їх захисту є маркером розвитку демократії суспільства. Реалізація прав людини є важливим показником, що вказує на демократичність та соціальність держави, а також на те, що така держава є правовою.

Гарантії дотримання прав людини та їх захисту прописані як в нормативних актах України, так і в міжнародних нормативних актах. Це відповідає проявам верховенства права, що не обмежується лише законодавством, а містить і інші соціальні регулятори, норми моралі, традиції, звичаї тощо.

Боротьба з корупцією, через реалізацію верховенства права, була і залишається однією з основних вимог суспільства та завданням держави. Низькі темпи реалізації антикорупційної політики в Україні суттєво сповільнюють її економічне зростання. Неповне забезпечення принципу верховенства права, та як наслідок поширеність корупції та недовіра до судової системи та державних органів є основними перешкодами для залучення в Україну іноземних інвестицій.

Корупція не лише становить загрозу розвитку держави, стабільності й безпеці суспільства та економічному добробуту населення, а й сприяє підриву її демократичних інститутів та цінностей в суспільстві [1, с. 11].

На нашу думку, потрібно також враховувати рівень загальної правової культури в суспільстві, а також те, як ця культура співвідноситься з існуючою правовою системою. Це обумовить необхідність визначення того, до якого ступеня та наскільки конкретно ті, або інші елементи верховенства права мають бути якісно (недвозначно) прописані у законі. В такому випадку, всі приписи закону виглядатимуть практично застосовними, оскільки наповнять сполучення слів “верховенство права” конкретним змістом, зрозумілим як представникам законодавчої, виконавчої та судової влади, так і громадянам, вимушеним звертатися до останніх за захистом своїх прав.

Напевно, неможливо приділити забагато уваги верховенству права – одному з найбільш важливих та часто застосовуваних правових інструментів. Це також прояв принципів справедливості, добросовісності, розумності, пропорційності, якому науковці приділяють велику увагу на рівні доктрини. Проте, суспільні відносини не залишаються чимось статичним і життя обумовлює нові виклики. Особливо в умовах форс-мажорних обставин, наприклад, війни, необхідність захисту прав і свобод людини саме на вітчизняному рівні лише зростає і варто удосконалювати науково-практичні дослідження у сфері цієї проблематики, аби повністю реалізувати і забезпечити принцип верховенства права в правовій системі України. Що в свою чергу позитивно вплине як на реалізацію прав і свобод людини і громадянина, так і на забезпечення національної безпеки та суверенітету державної влади.

Верховенство права, як загальний принцип права слугує своєрідним з'єднувачем всіх загальних принципів права. Загальними принципами права визначено принципи, котрі постають притаманними праву загалом, такими, що діють у межах усіх галузей та інститутів права. Завдяки загальним принципам формуються основи не лише тлумачення й втілення в життя правових положень законодавства, а і процесу нормотворчості. До системи загальних принципів права зараховано принципи правової визначеності, добросовісності, пропорційності, розумності, верховенства права та закону, рівності громадян перед законом, взаємної відповідальності держави та громадянина, гуманізму та справедливості у взаємовідносинах між державою та людиною і громадянином.

Концепція верховенства права сформувалася в XVII – XIX столітті в європейських поглядах на правову доктрину, зокрема, природного права. За одним із напрямків, поняття «верховенство права» ввів англійський вчений та державний діяч Дж. Гаррінгтон у 1656 році [2, с. 57]

Ст. 19 Конституції України закріплює, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [3].

Слід звернути увагу що, стаття 8 Конституції України однозначно відносить Україну до держав де встановлено, визнається і діє принцип верховенства права, а Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується [4].

В Основному Законі України визначено перелік прав людини, які не можуть бути обмежені в умовах війни. Це є природні права людини: право на життя, право на справедливий суд, заборона катувань тощо. Так, стаття 64 Конституції України однозначно визначила, що не можуть бути обмежені права і свободи: 1) рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом (ст. 24); 2) заборона позбавлення громадянства і права змінити громадянство (ст. 25); 3) невід'ємне право на життя (ст. 27); 4) право кожного на повагу до його гідності (ст. 28); 5) право кожної людини на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); 6) право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення (ст. 40); 7) право кожного на житло (ст. 47); 8) рівні права і обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї; 9) рівні права дітей (статті 51, 52); 10) право на судовий захист (ст. 55); 11) право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди (ст. 56); 12) право кожного знати свої права і обов'язки (ст. 57); 13) незворотність дії в часі законів та інших нормативно-правових актів (ст. 58); 14) право на професійну правничу допомогу (ст. 59); 15) право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази (ст. 60); 16) право не бути двічі притягненим до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ст. 61); 17) презумпція невинуватості (ст. 62); 18) право не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (ст. 63) [4].

Таким чином, для забезпечення дотримання прав та свобод громадян необхідним є дотримання об'єктивного права, якісна нормотворчість з урахуванням досвіду країн Європи та світу. Це дозволить підняти соціальний рівень населення, рівень правової культури, знизить рівень злочинності у суспільстві, який негативно впливає на добробут населення. Як наслідок, це дасть змогу забезпечити привабливий інвестиційний клімат, інтегруватися до Європейського Союзу та НАТО.

Верховенство права, як основоположний принцип права, в матеріальному світі покликано закріплювати, підтримувати та забезпечувати владу народу в і невід'ємні права кожної людини. «Верховенство права» в житті має бути тією необхідною основою, що детально регламентує і забезпечує функціонування всієї державної влади на засадах її поділу на законодавчу виконавчу і судову. Також, «верховенство права» має бути «інструментом», що уповноважує народ правом на зміну або відміну якої-небудь форми державного правління, що стала кримінально протиправною та встановлення нового уряду, що слідує принципам права та дотримується закону. Неповага до права, а саме: порушення принципу «верховенства права» позбавляє державу можливості діяти ефективно в сфері забезпечення прав і свобод, призводить до послаблення апарату держави та її інститутів, утвердження злочинності та війни. Саме тому верховенство права – ключовий правовий принцип розвитку демократії.

Список використаних джерел

1. Вплив корупції на економічне зростання. Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України (ОФЕФ). URL: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/FEAO_Corruption_Economy_A5_short_final.pdf.
2. Шевчук С.В. Формальна та органічна характеристика принципу верховенства права: до нових методів тлумачення конституції. Українське право. 2008. № 2. С. 56–68.
3. Таманага Б. Верховенство права. Історія. Політика. Теорія / пер. з англ А. Іващенко. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. С. 106.
4. Конституція України. - Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141

УДК 343.1

**Кривець Д.О., студентка 2-го курсу освітнього ступеня «бакалавр»
Більчук О.О., асистент кафедри права та правоохоронної діяльності
Державний університет «Житомирська політехніка»**

Процесуальне інтерв'ю, як альтернатива допиту

Злочинність у сучасному світі – це серйозна проблема, яка шкодить суспільству. Для боротьби з нею правоохоронці використовують різні методи, включаючи слідчі та негласні слідчі розшукові дії. Однією з найскладніших, але й найважливіших, є допит. Складність допиту полягає у тому, що люди часто не хочуть співпрацювати зі слідством. Вони можуть брехати, приховувати інформацію або просто не пам'ятати важливих деталей. Тому завданням слідчого стає не лише отримати показань, але і їх перевірка. Для результативного допиту, слідчому варто володіти знаннями психології, криміналістики та юриспруденції, вміти налагоджувати контакт з допитуваною особою, створити атмосферу довіри та середовище в якому вигідно говорити правду. Часто від успішного проведення допиту залежить доля кримінального провадження. Якщо слідчий зможе отримати правдиві показання, це допоможе йому повно встановити обставини правопорушення, набути новий досвід, навички і як результат використовувати такий досвід у майбутньому, в аналогічних кримінальних провадженнях.

Допит являє собою процес спілкування, в якому слідчий завжди має контроль у регулюванні процесу обміну інформацією. Він зобов'язаний керувати особами, які беруть участь у справі. Отримання інформації під час допиту має свої особливості, що визначаються процесуальним становищем допитуваного, зайнятою ним позицією, зацікавленістю у результатах справи, індивідуальними особливостями особи та деякими іншими обставинами[3].

Допит – це слідча дія, що проводиться з метою збирання доказів шляхом отримання зафіксованих у словесній формі, у протоколі й іншими передбаченими законом способами показань допитаної особи про відомі їй обставини кримінального правопорушення або такі обставини, що мають чи можуть мати значення для кримінального провадження [1].

Виходячи з наведеного визначення, допит є важливою слідчою дією, для проведення якої необхідне постійне запровадження нових підходів і методів вивчення та вдосконалення. Досліджуючи особливості тактики проведення допиту, його специфіку, можна знайти багато недоліків, які часто виникають у слідчій діяльності під час допиту та призводять до помилок із боку слідчого, а отже, і до неправильного встановлення обставин кримінального правопорушення, що має велике значення для вирішення справи [2].

З 2012 року, шляхом внесення змін до КПК України, активно впроваджується ідея дотримання прав людини. Даний процес привів до вдосконалення методики допиту. А саме, поступове впровадження нового інструменту отримання інформації, такого як «процесуальне інтерв'ю».

На користь процесуального інтерв'ю також виступає принцип безпосереднього дослідження доказів судом. Скільки і як не допитував би слідчий свідка, а в кінцевому результаті значення має те, що свідок скаже для суду.

В такій ситуації, на думку авторів, стиль (методика) проведення такої слідчої дії як допит має набути форми процесуального інтерв'ю. Оскільки попередня, формального фіксування слів, вже віджила своє та є не актуальною.

По суті йдеться про технологію комунікації між інтерв'юером і допитуваною особою, яка базується на іншій філософії. Процесуальне інтерв'ю – це інструмент, що сформувався, завдяки міждисциплінарним науковим розробкам та був відшліфований за час багаторічної практики роботи поліцейських, детективів, прокурорів Британії, Австралії, Норвегії, Канади та інших країн, де існує професійна перепідготовка та відбір спеціалістів цієї сфери.

Філософія цього інструменту, насамперед полягає в необхідності максимально абстрагуватися від будь-якої упередженості, ототожнення допитуваної особи з інкримінованим їй вчинком, попереднього оцінювання з метою концентрації на результаті проведення процесуального інтерв'ю. Результатом, як не дивно, буде не отримання зізнання, не приведення свідчень особи у відповідність до іншої доказової бази (речові докази, показання інших осіб, та інше), а банальне отримання інформації [4].

Цей метод допомагає проводити інтерв'ю систематично і неупереджено та уникати розповсюджених помилок, пов'язаних із передчасними висновками. Він передбачає відсутність примусу та відкриті питання, які покращують комунікацію та обмін інформацією. Отримані дані перевіряються за допомогою наявних фактів. Ретельно підібрані питання допомагають роз'яснити незрозумілі або неоднозначні аспекти. Стратегічне розкриття доказів під час інтерв'ю допомагає відділити неправдиві факти від інформації, яку можна підтвердити.

Як показують дослідження, значна частина злочинців готові надати правдиву інформацію або навіть одразу здатися, тоді як інші не можуть прийняти рішення, коли їх викликають на інтерв'ю. Якщо

правоохоронець використовує агресивний, ворожий або образливий підхід, підозрюваний може відмовитись від співпраці та надання інформації. Використання методів процесуального інтерв'ю збільшує вірогідність співпраці та надання інформації або зізнання з боку винних порушників [5].

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / за ред. С.В. Ківалова, С.І. Кравченко. Одеса : Фенікс, 2020. 924с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c3097bff-798a-4feb-aab0-502a165ed4e8/content>
2. Денисовський М., Роденко Т. Тактичні особливості проведення допиту та їх характеристика. *Галицькі студії. Юридичні науки*. 2023. № 1. С. 17–21.
3. Криміналістика / за ред. В. Ю. Шепітька. — 2-ге вид., переробл. і допов. — К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. — 728 с
4. Орлеан А. Процесуальне інтерв'ю – на заміну звичним підходам до проведення допиту. URL: <https://ecpl.com.ua/news/protseual-ne-interv-iu-na-zaminu-zvychnym-pidkhodam-do-provedennia-dopytu/> (дата звернення: 09.05.2024).
5. Орлеан А., Белоусов Ю. Інтерв'ю замість допиту: як це працює. URL: <https://ecpl.com.ua/news/interv-yu-zamist-dopytu-yak-tse-pratsyuje/> (дата звернення: 09.05.2024).

**Лигус І. Д., студентка 1-го курсу освітнього ступеня «бакалавр»
Науковий керівник - Павліченко І.М.
ст. викладач кафедри права та правоохоронної діяльності
Державний університет «Житомирська політехніка»**

Форма державного устрою

Будь-яка держава має свою форму, зміст та структуру. Елементи і процеси, притаманні системі, якою є і держава, є її змістом лише як певним чином організовані, тобто як такі, що існують у певній формі. Форма є філософською категорією, що використовується для аналізу різноманітних явищ, у тому числі держави і суспільства.

Форма територіального устрою – це спосіб територіальної організації держави та характер взаємовідносин центральних і регіональних (місцевих) органів влади. Найбільш поширеними формами територіального устрою є унітарна та федеративна держава (федерація). Кількість федеративних держав в світі значно менша: на 1 федерацію припадає 9 унітарних держав. На європейському континенті федеративними є такі держави: Бельгія, Швейцарія, Німеччина, Австрія, Боснія і Герцеговина, Росія.

Форма державного устрою - це спосіб організації державної влади, який визначається характером взаємовідносин держави як цілого і її складових частин. Форма державного устрою знаходить свій вияв в особливостях політико-територіальної організації держави та її адміністративно- територіального устрою.

У сучасному світі існують дві основні форми державного політичного устрою та одна додаткова: федеративна (складна); унітарна (проста); конфедеративна (союзна). Важливо зазначити, що в Україні з 2022 року по сьогодні триває повномасштабна війна, і ми маємо зберегти нашу незалежність. Станом на 2024 рік Україна є унітарною державою, парламентарсько-президентською республікою, тому важливо зберегти головну рису нашої країни – демократію, і не забувати, що головним джерелом влади є народ, який здійснює свої повноваження безпосередньо або через органи державної влади.

Кожна форма державного устрою має свої ознаки, до характеристики яких ми зараз і перейдемо. Так, унітарна держава - це проста єдина держава, частинами якої є адміністративно-територіальні одиниці, що не мають суверенних прав. До основних ознак унітарної держави відносяться:

- єдина конституція (конституції прийняті в більшості країн світу);
- єдина система вищих органів державної влади - глава держави, уряд, парламент, юрисдикція яких поширюється на територію усієї країни;
- єдине громадянство і єдина державна символіка;
- єдина система законодавства і єдина судова система;
- адміністративно-територіальні одиниці не можуть мати будь-яку політичну самостійність ;
- в міжнародних відносинах виступає одноособово. Частини унітарної держави мають різні назви: в Україні - області, у Польщі - воеводства, в Англії-графства, в Італії - провінції.

Лід зазначити, що окремі унітарні держави (Велика Британія, Грузія, Данія, Ізраїль, Іспанія, Італія, Португалія, Україна, Фінляндія, Шрі-Ланка) включають автономні утворення (адміністративні автономії). В Україні - це Автономна Республіка Крим. Такі держави називають децентралізованими унітарними державами або унітарними державами з елементами федералізму.

Федерація – (від лат.foederatio – союз,об'єднання) – складна союзна держава, частинами якої є державні утворення, що володіють суверенними державами (Австрія, Аргентина, Канада, росія, США,Німеччина). До основних ознак федеративної держави відносимо : наявність єдиної території, яка у політико-адміністративному відношенні не є одне ціле, а складається із територій - суб'єктів федерації, що мають власний адміністративно-територіальний поділ; наявність загальної конституції федерації і конституцій і суб'єктів, тобто наділення суб'єктів федерації установчою владою; наявність федерального двопалатного парламенту і парламентів суб'єктів федерації, федерального уряду і самостійних органів управління суб'єктів федерації; наявність громадянства як усієї федерації, так і її суб'єктів; можливість суб'єктів федерації мати власну правову і судову системи (США); наявність загально федеральної податкової і грошової системи; суб'єкти федерації не мають суверенітету і не є суб'єктами міжнародного права, проте в договірних міжнародних відносинах може виступати як федерація в цілому, так і кожний із її суб'єктів.

Конфедерація – (лат. confoederatio – спілка, об'єднання) – 1) форма держ. устрою, міждерж. союз, що створюється на договірній основі для досягнення спільної (політ. або військ.) для всіх країн-учасниць мети. До основних ознак конфедерації відносимо : відсутність спільної для всієї конфедерації єдиної території і державного кордону;відсутність загальних законодавчих органів і системи управління, загальних для всієї конфедерації конституції, системи законодавства, громадянства, судової та фінансової систем; а також суверенітету конфедерації, збереження суверенітету і міжнародно-правового статусу учасників конфедерації; наявність загального конфедеративного органу, що складається з делегатів суверенних держав; рішення загальних конфедеративних органів, прийняте за принципом консенсусу;наявність права виходу зі складу

конфедерації у кожного з її суб'єктів. Слід зазначити, що конфедерації мають нестійкий, перехідний характер: вони або розпадаються, або еволюціонують у федерацію.

Отже, конституційно визначена і організаційно впорядкована форма державного устрою є важливим чинником забезпечення ефективного функціонування та організації суспільства, забезпечення правопорядку, захисту прав і свобод громадян, а також забезпечення стабільного розвитку країни.

Список використаних джерел

1.Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с

2.Теорія держави і права : підручник О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Х. : Право, 2015. – 368 с.

3.Теорія держави і права : підручник [О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М.Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.

УДК 351.863

**Матвеев Д.В., студент 2-го курсу освітнього ступеня «бакалавр»
Науковий керівник - Світличина І.А., асистент кафедри права та правоохоронної діяльності
Державний університет «Житомирська політехніка»**

Проблемні аспекти правового регулювання оборонно-промислового комплексу України

Основну лінію фронту зараз тримають ті люди, які, на жаль, сидять зараз в окопах. Це українські піхотинці, українські воїни, які наразі в холодних, сирих окопах виживають і тримають «тонку синю лінію фронту». Але, знищення ворога, перемога у війні критично залежить саме від промисловості. Саме від того, скільки снарядів, скільки дронів, скільки засобів ураження, засобів розвідки, засобів забезпечення виробляє держава. І без цього перемога неможлива. Тому що у війні треба побудувати якісну систему, продумати забезпечення війни. Треба знищувати ворога не героїзмом, а точними ураженнями, які здобуваються кількістю боєприпасів, кількістю дронів, кількістю виробленої техніки. Тому зараз ми говоримо про оборонну промисловість.

Важливим чинником позитивних змін в цій сфері, звісно, є нормативно-правова база, яка і будує суспільні відносини між державою, виробниками та інженерами, розробниками. Я вважаю, що дослідження, пошук проблем у законодавстві та їх вирішення є необхідним для розвитку української оборонної сфери. Саме тому тема мого дослідження є доволі актуальною.

Почну я із загальної проблеми правового регулювання. На сьогодні існує розгалужена система нормативно-правових актів, що регулюють лише окремі відносини щодо ОПК. Однак на протипагу фрагментарному врегулюванню немає жодного спеціального цілісного нормативно-правового акта. Особливий предмет правового регулювання (озброєння і військова техніка), на який спрямована діяльність підприємств ОПК, безперечно потребує окремого юридичного підходу. Повинен бути один НПА, в якому повинні бути не тільки посилання на інші підгалузеві закони, але присутня чіткість і зрозумілість норм та понятійного апарату, причому інші закони в сфері повинні мати за мету реалізацію цілей, завдань та заходів такого закону.

Відповідно до ст 12 ЗУ Про національну безпеку України оборонно-промисловий комплекс входить до сектору безпеки і оборони України, ЗУ «Про оборону України» також згадує про оборонно-промисловий комплекс. Однак ні там, ні там не визначені цілі національної безпеки у сфері діяльності ОПК та органи державного управління в цій сфері. Відсутнє регулювання військотехнічного співробітництва і експортного контролю, розвитку критичних технологій, базових технологій та технологій подвійного використання, а також основи політики у сфері закупівель товарів (продукції, послуг) ОПК.

Основним нормативно-правовим актом, що регулює діяльність у сфері ОПК, є ГК України. Також важливим в будь-якій сфері виробництва є ЦКУ. Існує певна проблематика пов'язана з тим, що в цих законах не повністю враховано особливе положення ОПК в суспільстві.

Окрім цього, хочу наголосити, що потрібно чітко структурувати, зробити зрозумілими, підзаконні правові акти у сфері регулювання діяльності ОПК. Поясню на прикладі, чому це необхідно. Неодноразово низка підприємств за часи війни стикнулася із перепонами в діяльності саме через неякісне правове регулювання. Наприклад, на основі урядової постанови 335 Держаудитслужба трактувала як порушення прибутку, який отримали приватні та державні компанії, співпрацюючи з Міністерством оборони під час воєнного стану. Висновки спричинили розбіжності та судові процеси між органами влади, а матеріали ревізії було передано правоохоронцям, на підставі яких відкрито кримінальні провадження. Оборонні підприємства на певний період зупинили роботу, на них тиснула держава. Таких проблем багато, тому урядовці мають серйозніше ставитись до правової діяльності.

Говорячи про окремі аспекtnі проблеми правового регулювання ОПК хочу почати, по-перше, з питання безпеки підприємств. Багато підприємств ОПК, їх виробнича інфраструктура були зруйновані у перші дні війни. Станом на червень 2022 р. загальні збитки ОПК України від окупантів перевищили 100 млрд грн унаслідок близько 100 ракетних ударів на оборонні підприємства, знищення виробничого обладнання та потрапляння підприємств під окупацію. Останнім часом також є влучання. В основному причина - порушення режимів секретності щодо розташування підприємств, напрямку їхньої роботи. Це можна охарактеризувати словом «безлад», який має місце через невіршення стратегічних питань у законодавстві. В період мирного часу потрібно було здійснювати релокацію, засекречувати дані про підприємства, «чистити google-maps».

Наразі, насамперед, проблема в тому, що підприємства ОПК повинні взаємодіяти з обмеженою кількістю державних інституцій, щоб дані про їх діяльність були у обмеженого кола осіб. За останні два роки війни Державне бюро розслідувань, Національне антикорупційне бюро, Служба безпеки України, Національна поліція пред'явили багато питань і заходили на багато оборонних підприємств. По деяких із них були порушені кримінальні справи, проводилися обшуки. В рамках цих обшуків інформація про

напрямок діяльності підприємств одразу широко розходилась в ухвалах судів, в кримінальних справах, які вела купа слідчих. Тобто абсолютно секретна інформація про виробництво зброї, обладнання стає відома десяткам людей.

Тому, наприклад, я вважаю за необхідне внести зміни до кримінального, адміністративного, податкового кодексу щодо обмеженої підслідності. Перевірки діяльності підприємств оборонно-промислового комплексу мають здійснюватись одним органом або спецслужбою з повним дотриманням режиму секретності, де будуть конкретні перевірені люди з конкретною відповідальністю. Крім того, якщо порушуються кримінальні справи державними органами стосовно оборонних підприємств, вони мають потрапляти не будь-куди, а в якийсь конкретний суд.

Є багато доволі негативних прикладів, чому це важливо. Тетяна Ніколаєнко з видання Цензор.НЕТ оприлюднила статтю, яка називається "Мішень №1: як держава підставляє виробників зброї". Журналістка вказує, що 29 грудня і 2 січня росія завдала серію ударів по цілому ряду оборонних підприємств. Якимось чином російське командування отримало дані про цілу низку українських оборонних підприємств і одразу було завдано потужних масованих ракетних ударів. На жаль, деякі ракети влучили точно. Журналісти Цензор.НЕТ вказують, що це все внаслідок системного витоку секретної інформації про розташування державних підприємств оборонної промисловості, які мають стратегічне значення для ворога.

По-друге, важливо дотримуватись принципу пропорційності. Так, не можна публікувати інформацію про закупівлі пов'язані з ОПК в Prozorro під час воєнного стану. Проте, цінова аналітика є важливою складовою забезпечення від корупції. Після резонансних зловживань у цій сфері відповідно до нової редакції Закону "Про оборонні закупівлі" замовники все ж таки публікують інформацію про ціни за одиницю у своїх незбройних закупівлях. Адже, тепер не зрозуміло, що гірше, відкритість таких даних, чи безкарність корупціонерів. У системі Prozorro замовники мають можливість обрати одиницю виміру з безлічі варіантів — наприклад, «штука», «одиниця», «банка», «доза», «комплект» — що робить сукупність цих даних хаотичними та неспівставними, їх майже неможливо коректно порівняти, крім того часто незрозумілі супутні послуги та чи всі позиції специфікації замовник зазначив у звіті.

По-третє, я вважаю, що потрібно мобілізувати людей в оборонно-промисловий комплекс. Це потрібно, щоб фронт тримало якомога більше технічних засобів і якомога менше людей з автоматами і лопатами ризикувало собою. ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» визначає певні обов'язки підприємств, установ і організацій щодо мобілізаційної підготовки та мобілізації. Держава має досить широкі повноваження в цій сфері. Але в Україні немає цілеспрямованої державної політики щодо мобілізації промисловості та громадян до неї. Тому, я вважаю, що потрібно розробити план та змінити відповідний закон, створити підзконні правові акти, котрі будуть формувати політику України щодо мобілізації ресурсів в оборонно-промисловий комплекс. Також потрібно розглянути питання мобілізації засуджених, якщо не до лав ЗСУ, то до лав працівників ОПК. Так як, відповідно до ст 65 КУ Захист Вітчизни — це обов'язок всіх громадян.

По-четверте, важливим є остаточне вирішення питання бронювання працівників оборонних підприємств. Відповідно до ст. 25 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» бронюванню «підлягають військовозобов'язані, які працюють на підприємствах, в установах і організаціях, які здійснюють виробництво товарів, виконання робіт і надання послуг...» Досить недавно відповідно до постанови №76 Кабміну від 27 січня 2023 року, бронювати могли не всіх. Наразі прийняти правильне рішення, яке дозволяє підприємствам нормально функціонувати. Але бронювати потрібно найважливіший персонал — інженерів, працівників без яких неможлива діяльність підприємства. А наприклад, працівники юридичного відділу якогось бронетанкового заводу не повинні підлягати бронюванню.

Отже, розвиток та функціонування оборонно-промислового комплексу в Україні — це основа будь-яких наших перемог на полі бою, основа, яка необхідна для виживання української нації та держави. Ми не маємо достатньої переваги в ресурсах, кількості людей, грошей — тому, ми маємо збудувати ідеальну, упорядковану систему регулювання суспільних відносин, яка забезпечить безперешкодну, безупинну, ефективну роботу суб'єктів ОПК України.

Список використаних джерел

1. Албул С. Уряд дозволив підприємствам оборонно-промислового комплексу бронювати працівників без обмежень щодо кількості. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/society/2024/01/16/594015_uryad_dozvoliv_pidpriemstvam.html (дата звернення: 06.03.2024).
2. Аналіз законопроекту 8381. *DOZORRO: Громадський контроль держзакупівель*. URL: <https://dozorro.org/blog/chi-stanut-prozorishimi-oboronni-zakupivli-analiz-zakonoprojektu-8381> (дата звернення: 06.03.2024).
3. Бронювання від мобілізації. Хто може отримати відстрочку та на що чекати тим, у кого сплинув її термін. *Новини України та Світу. Головні і останні новини - NV*. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/mobilizaciya-shcho-vidomo-pro-bronyuvannya-pracivnikiv-i-shcho-bude-z-osobam-u-yakih-zakinchilas-vidstrochka-50266613.html> (дата звернення: 06.03.2024).
4. Господарський кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 06.03.2024).

5. "Євросолідарність" вимагає від уряду зупинити тиск Держаудитслужби на КБ "Луч". *espresso.tv*. URL: <https://espresso.tv/evrosolidarnist-vimagae-vid-uryadu-zupiniti-tisk-derzhauditstsluzhbi-na-kb-luch-ta-inshi-oboronni-pidpriemstva> (дата звернення: 06.03.2024).
6. Матвішин Є. Г., Оцабрик І.І. Реформування оборонно-промислового комплексу України: ключові проблеми. *Молодий вчений*. 2017. 2 берез. С. 1238–1241. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=molv_2017_11_299.
7. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 06.03.2024).
8. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 06.03.2024).
9. Оцабрик І. І. Reforming of the Ukrainian defense and industrial complex: key problems. *"Scientific notes of the University" KROK*". 2018. Р. 32–38. URL: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-49-32-38> (date of access: 06.03.2024).
10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 06.03.2024).
11. Підприємства, установи, організації, які здійснюють виробництво, або надають послуги для Збройних Сил України чи інших військових формувань - ДніпроОДА. *Головна | Дніпропетровська обласна державна адміністрація*. URL: <https://adm.dp.gov.ua/bronyuvannya-vijskovozobovyazanih-pracivnikiv/pidpriemstva-ustanovi-organizaciyi-zsu> (дата звернення: 06.03.2024).
12. Проблеми нормативно-правового забезпечення в ПОПК. *Право.ua*. 2023. Vol. 3. Р. 211–220. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/032dbd63-c5b0-49e6-9dc7-40d71b843120/content>.
13. Про затвердження особливостей здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану : Постанова Каб. Міністрів України від 11.11.2022 р. № 1275 : станом на 7 лют. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2022-п#Text> (дата звернення: 06.03.2024).
14. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII : станом на 30 черв. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 06.03.2024).
15. Про оборонні закупівлі : Закон України від 17.07.2020 р. № 808-IX : станом на 24 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text> (дата звернення: 06.03.2024).
16. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII : станом на 3 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 06.03.2024).
17. Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі : Закон України від 16.06.2011 р. № 3531-VI : станом на 5 серп. 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3531-17#Text> (дата звернення: 06.03.2024).
18. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України "Про публічні закупівлі" та інших законів України щодо здійснення оборонних та публічних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану : Постанова Верхов. Ради України від 19.07.2022 р. № 2431-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2431-20#Text> (дата звернення: 06.03.2024).
19. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України» : Указ Президента України від 20.08.2021 р. № 372/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2021#Text> (дата звернення: 06.03.2024).
20. Тетяна Ніколаєнко. Мішень №1: як держава підставляє виробників зброї Джерело: <https://censor.net/ua/r3465463>. *Цензор.НЕТ*. URL: https://censor.net/ua/resonance/3465463/mishen_1_yak_derjava_pidstavlyaye_vyrobnykiv_zbroji.
21. Царук М. Героїзм не виграє війну. Мобілізувати людей на завод не менш важливо, ніж в окоп – журналіст. *Зеркало недели | Зеркало тижня | Mirror Weekly*. URL: <https://zn.ua/ukr/war/herojizm-ne-vihraje-vijnu-mobilizovuvati-ljudej-na-zavod-ne-mensh-vazhливо-nizh-v-okop-zhurnalist.html> (дата звернення: 06.03.2024).
22. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 30 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 06.03.2024).
23. Юрій Бутусов. Хто підставив оборонку під ракети?. *Цензор.НЕТ*. URL: https://censor.net/ua/resonance/3466144/hto_pidstaviv_oboronku_pid_rakety.
24. А Єманов В. В. Вклад оборонно-промислового комплексу України у формування державної безпеки / В. В. Єманов // Честь і закон. - 2022. - № 4. - С. 87-95. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chiz_2022_4_13.
25. Ярусевич А.С. Передумови реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності: законодавчий аспект. *Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право*. 2022. Т. 5. С. 217–222.

УДК 321.02

**Муж Я.В., студент 1-го курсу освітнього ступеня «бакалавр»
Науковий керівник - Павліченко І.М.
старший викладач кафедри права та правоохоронної діяльності
Державний університет «Житомирська політехніка»**

Політичний режим: поняття, види

Актуальність дослідження проблем політичного режиму пояснюється необхідністю подальших державотворчих процесів, як в Україні, так і за її рубежами. Від виду політичного режиму і його якості залежить стан дотримання прав людини і громадянина, що визнається важливою соціальною цінністю у сучасному цивілізованому суспільстві. Політичний режим передбачає сукупність прийомів, методів і засобів здійснення державної влади.

Зміст політичного режиму визначається взаєминами між двома політичними субстанціями – владою і свободою. Саме обсяг повноважень влади, способи і методи її діяльності, ступінь свободи індивідів дозволяють належно оцінити характер існуючого в суспільстві державного режиму.

Критеріями політичного режиму є сучасна правова наука визначає: ступінь реальності забезпечення та гарантії прав і свобод громадян (ідеологічного, політичного вибору, економічної свободи), а також ступінь врахування інтересів різних соціальних груп (зокрема, меншин) тощо; роль права у вирішенні державних справ, а також у житті суспільства; способи легітимації (узаконення) державної влади; співвідношення здійснення владних функцій правовими і не правовими способами; інтенсивність, методи та правова обґрунтованість використання силових структур, а також інших ресурсів влади; місце та роль апарату примусу у державному житті; участь у політичному житті держави громадян та їх об'єднань; способи вирішення конфліктів, що виникають у суспільстві; механізм ідеологічного тиску[1, с. 60].

Розрізняють два види політичних режимів, зокрема демократичний та антидемократичний.

Антидемократичні політичні режими – це режими, за яких державна влада здійснюється шляхом обмеження та порушення формально проголошених прав і свобод людини. До основних ознак антидемократичного режиму в умовах сьогодення належать: формальне закріплення в конституційних актах мінімуму прав і свобод громадян при відсутності правових механізмів та інших гарантій їх здійснення; надмірна централізація державної влади; тенденція до застосування неправових засобів здійснення влади; перевага примусових методів управління над методами переконання; протиправне використання силових структур; у деяких випадках авторитаризм може досягати крайнощів у прагненні держави повністю контролювати всі сфери суспільного життя (економіку, ідеологію, духовно-культурний розвиток тощо).

Форми антидемократичного політичного режиму:

– деспотичний політичний режим – тобто режим необмеженої влади і свавілля в управлінні при відсутності його правових і моральних основ, повній безправності підданих;

– авторитарний політичний режим – інститути демократії існують формально, державні рішення приймаються правлячою елітою, функції якої не обмежуються законом, офіційно визнається пріоритет публічних інтересів над приватними інтересами;

– тоталітарний політичний режим є крайньою формою авторитарного, при якому відбувається повне або тотальне, самодержавство диктатора – царя, тирана, фюрера, вождя, держави жорстко контролює усі сфери економічного і політичного життя, а отже і життя окремого громадянина. Йому характерна однопартійна система та відсутність партійної опозиції, а також одна пануюча ідеологія в усіх сферах життєдіяльності суспільства[3, с. 58].

При демократичному політичному режимі державна влада здійснюється на основі принципів реальної участі громадян та їх об'єднань у формуванні державної політики, а також утворенні та діяльності державних органів, де відповідно дотримання прав і свобод людини. До основних ознак демократичного політичного режиму належать: основне джерело влади в державі – народ (громадяни); законодавча влада здійснюється виборним колегіальним органом – парламентом; рівність громадян перед законом, гарантованість державою їх прав і свобод; виборність представницьких органів влади населенням; юридично визначена строковість повноважень представницьких органів; розвинена система демократичних інститутів; пряма участь громадян у вирішенні загальних справ; реальне здійснення поділу державної влади; політичний плюралізм із врахуванням інтересів меншин[1, с. 61].

Отже, на підставі наведеного можна зробити висновок, що політичний режим як категорія означає певний ступінь участі суспільства у здійсненні публічної влади і, зокрема, забезпеченні своїх головних принципів. Крім того, політичний режим проявляється у механізмах легітимації публічної влади зі сторони суспільства, ефективності такого механізму тощо. Також критеріями для його видової класифікації політичного режиму виступають насамперед такі його понятійні елементи, як: ступінь забезпечення прав людини, народовладдя, дієвість верховенства права, рівень певної відкритості публічної влади й гарантії

для активного громадянського суспільства тощо. Не викликає сумніву, що найбільш оптимальним політичним режимом є демократичний, оскільки цей режим забезпечує дотримання всіх прав та свобод громадянина, що не властиве антидемократичному режиму.

Список використаних джерел

1. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. - 268 с.
2. Салманова К.В. Політичний і державний режим: поняття та види.
URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/6080/1/20161101APD_P096-098.pdf
3. Теорія держави та права : навч. посіб. [С. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. – К.: НАВС, Освіта України, 2017. – 320 с.

**Плотнікова В.О., студентка I курсу, групи П-11,
Науковий керівник - Павліченко І.М.,
ст. викладач кафедри права та правоохоронної діяльності
Державний університет «Житомирська політехніка»**

Форма державного правління: поняття, характеристика, основні форми

Проблематика форми державного правління завжди є актуальною для загалу і залишається предметом особливого інтересу науковців на всіх етапах розвитку державно-організованого суспільства. Та не дарма така увага приділяється саме формі державного правління, адже це чи не одна з передових ознак, що визначає рівень розвитку держави. Тож перш за все, наше дослідження буде присвячене характеристиці форм державного правління, проблемі вибору та вдосконалення певних форм правління, як фундаментального інструменту формування демократичної держави.

Проблема цієї теми є особливо актуальною для такої відносно молоді держави, як Україна. Перш за все через суперечливість політичної ментальності українців, та ідеологічного впливу, як демократичного європейського континенту, так і певною мірою феодального азійського. Тобто усвідомлення себе, як культурно-багатих представників Європи паралельно з рабським світоглядом, що ніяк не відображає принципів правової держави, залишеним нам в спадок від росії. Тож вибір найкращої форми правління для нашої держави мін би сповна забезпечити, не тільки свободу та права людей, як найвищу соціальну цінність, а й вплинути на подальше формування країни, як «незалежної», не лише формально, а й насправді відділяючи нас від культури російської в окрему демократичну державу з власними звичаями, традиціями та мовою, єдиною для всіх.

Форма правління — це елемент форми держави, який характеризує способи формування вищих органів державної влади, їх компетенцію, структуру, принципи взаємовідносин та ступінь участі населення в їх формуванні. Політична наука розрізняє дві основні форми державного правління: республіку та монархію.

Монархія - політична система, заснована на безроздільному суверенітеті або правлінні однієї особи. Термін застосовується до держав, у яких верховна влада належить монарху, окремому правителю, який виконує функції глави держави та досягає своєї посади через спадковість. Монархії поділяються на необмежені (тобто в таких країнах відсутні будь які державні органи, які б могли обмежити повноваження монарха), та обмежені (монархії в яких влада монарха обмежується конституцією, тобто компетенцією інших державних органів). Різновидами необмеженої монархії є деспотична та абсолютна. Обмежені монархії в свою чергу поділяються на станово-представницькі, дуалістичні та парламентські.

Республіка - форма правління, за якої державою керують представники громадськості. Сучасні республіки ґрунтуються на ідеї, що суверенітет належить народу, хоча протягом історії республіка мала різні форми вираження і у XX столітті цей термін часто використовувався державами, керівництвом яких мало більше влади, ніж більшість традиційних монархів, включаючи військові диктатури. Залежно від характеру взаємовідносин між законодавчою та виконавчою владою розрізняють парламентську, президентську і парламентсько-президентську республіки.

Форма державного правління була предметом особливої уваги дослідників на всіх стадіях розвитку державно-організованого суспільства, а своїми витокami сягає найдавніших часів. Все тому, що вона є універсальним показником розвитку держави, вказує на структуру і повноваження вищих органів державної влади, характеризує ступінь та способи участі громадян у їхньому формуванні. Досвід розвинутих демократичних країн показує, що глибоке теоретичне осмислення характеру форми правління є запорукою ефективного функціонування на практиці всіх складових політичної і правової системи. Від форми правління в державі також залежить культурний рівень її громадян, гарантування дотримання їх свобод і прав.

Проблема набуття державою найкращої форми — одна з актуальних у державознавстві. На мою думку, така зацікавленість цим елементом форми держави, є повністю виправданою, адже категорія «форма правління» належить до базових категорій, які набувають змістового наповнення у процесі формування політичної системи суспільства та можуть впливати на розвиток як державного механізму, так і держави в цілому.

Хоча від розпаду СРСР і становлення України, як незалежної держави минула вже величезна кількість часу, однією з найбільш актуальних в Україні і досі є проблема визначення форми правління з орієнтацією на суспільні потреби, конституційне регулювання процесу становлення і розвитку громадянського суспільства. Нині Україна є парламентсько-президентською республікою, проте, наукові дискусії щодо теоретичних та конституційно-правових засад форми правління в Україні досі зберігають свою актуальність; відсутня єдність поглядів на її елементний склад і видові ознаки, належність до тих чи інших класифікаційних груп, специфіку обраної моделі інституційно-функціональної організації державної

влади та перспективи її подальшого розвитку. Та навіть якщо вважати Україну демократичною парламентсько-президентською республікою, на жаль, до рівня інших розвинених країн з цією формою правління, нашій державі потрібно подолати ще багато сходинок, серед яких: формування політичних цінностей та функціональних технологій здійснення державної влади, вироблення потенційних алгоритмів удосконалення організації державного апарату в контексті трансформації українського політичного середовища в напрямі демократизації, адаптації європейських ліберальних цінностей та позиціонування країни на політичній арені європейської спільноти.

Про слабкість нашої системи також свідчать жахливі події, що розгортаються на теренах нашої Батьківщини, адже недостатній рівень розвитку не тільки державного апарату, але й політичної культури населення створив можливість проникнення в систему органів влади представників влади сусідньої держави і дозволив їм успішно маніпулювати, як владними структурами, так і засобами масової інформації.

Отже, підсумовуючи вищесказане варто зазначити, що формі правління приділяється значна увага в науці теорії держави і права, проте вона майже не досліджена як предмет конституційного права та політології, а класифікація форми правління – одна з найбільш розроблених і водночас найдискусійніших теоретичних проблем юридичної науки. Проте саме недосконалість і спірність щодо форм державного правління дає їй змогу розвиватися надалі та закріплювати за собою найкращі цінності для держав та громадян.

Список використаних джерел

1. Бостан С. К. Форма державного правління: закономірності, тенденції, особливості розвитку. Національна академія правових наук України. *Право України*. 2014. № 8. С. 28 –38.
2. Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. С. 108.
3. Мартинюк Р. Класифікація форми правління: проблема вибору критеріїв: монографія. *Право України*. 2018. №8. С. 207 –219.
4. Петришин О.В. Загальна теорія права : підручник. Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2020. С. 568.
5. Сьрьогіна С. Г. Форма правління: питання конституційно-правової теорії та практики: монографія. Харків: Право, 2011. 768 с.

Словінський Д. С., студент I курсу, групи П-12
Науковий керівник - Шпиталенко Г.А., кандидат історичних наук, доцент
Державний університет "Житомирська політехніка"

Форма державного правління: поняття характеристика, основні форми

Форма правління є універсальним показником розвитку держави. Вона вказує на структуру і повноваження вищих органів державної влади, характеризує ступінь та способи участі громадян у їхньому формуванні; розкриває специфіку відносин між владою і населенням та ступінь впливу останнього на прийняття державно-політичних та державно-управлінських рішень; засвідчує форми легітимації державної влади і наявні проблеми у цьому процесі. Форма правління перебуває в тісному зв'язку з партійною і виборчою системами, а також із формою територіального устрою держави. Досвід розвинутих демократичних країн показує, що глибоке теоретичне осмислення характеру форми правління є запорукою ефективного функціонування на практиці всіх складових політичної і правової систем [1, с. 3].

Форма державного правління – порядок (спосіб) організації і поділу державної влади між вищими органами держави, характер їх взаємовідносин між собою та ступінь участі населення в їх формуванні. Основними формами державного правління є такі: 1) монархія (лат. *monarcha* від грецьк. *μοναρχία* – єдиновладдя: грецьк. *μόνος* – одноосібний, єдиний та грецьк. *ἄρχων* – владитель, правитель) – форма державного правління, за якої верховна державна влада належить одній особі – монарху (королю, царю, імператору, герцогу, ерцгерцогу, султану, еміру, хану...) та передається у спадщину відповідно до визначеної системи престолонаслідування; 2) республіка (лат. *res publica* – суспільна справа) – форма державного правління, за якої верховна державна влада належить представницькому одноосібному (президент) або колегіальному (парламент) органу, що обирається населенням на певний строк [2, с. 81].

Монархія – це форма державного правління, при якій глава держави очолює систему вищих органів державної влади та повністю або частково зосереджує в своїх руках державну владу, яка передається у спадок представникам правлячої династії. Зараз в світі нараховується до трьох десятків країн з цією формою правління. Титул монарха в різних країнах називають по-різному: султан (Бруней, Оман), папа (Ватикан), емір (Кувейт), герцог (Люксембург), імператор (Японія), князь (Монако, Ліхтенштейн) [3, с. 44].

Залежно від обсягу й характеру повноважень глави держави, повноти його влади, від статусу парламенту сучасні монархічні держави поділяються на абсолютні, дуалістичні (перехідний різновид) та обмежені (конституційні, парламентські, які засновані на такій моделі поділу державної влади) [5, с. 74].

Необмежена монархія – це форма правління, де влада монарха не обмежується якимись органами чи законом: монарх відіграє роль єдинодержавного правителя. Її різновидом є: – деспотична монархія – історичний попередник розвинутої необмеженої класичної монархії, її перший етап. Влада монарха-деспота спирається на могутній військово-бюрократичний апарат. Головна легітимаційна підстава влади в таких монархіях – обожнювання харизматичного лідера-монарха, наділення його особливими рисами, сакралізація, непорушний авторитет його сили. Монархії типу східної деспотії характерні для стародавніх держав рабовласницького типу (Єгипет, Вавилон, Ассирія, Китай, Індія та інші); – абсолютна монархія, характерна для останнього етапу існування феодальних держав, коли відбувається концентрація влади в руках монарха: вона є необмеженою, поділ влади відсутній, а станovo-представницькі установи є фактично безправними. Усі європейські монархії пройшли період абсолютизму. Донині збереглося вісім абсолютних монархій: Бахрейн, Бруней, Ватикан, Катар, Кувейт, ОАЕ, Оман, Саудівська Аравія.

Обмежена монархія – це форма правління, де влада монарха обмежена конституцією, або ж традицією та повноваженнями інших державних органів. Вона має такі різновиди: станovo-представницька і конституційна. Станovo-представницька монархія – це форма правління, при якій влада глави держави обмежена на підставі традиції формування органів за критерієм приналежності до певного стану (духовенства, дворянства), тобто станovo-представницьких органів, які, як правило, відіграють роль дорадчих органів (наприклад, Кортес в Іспанії, парламент в Англії). Такі монархії характерні для феодальної держави. На теперішній час подібних монархій у світі немає [3, с. 46]. Парламентська (конституційна) монархія – форма правління, за якої влада монарха суттєво обмежена в усіх сферах здійснення державної влади, і за ним лише формально зберігається статус глави держави з представницькими повноваженнями. Виконавча влада належить уряду, який формується парламентом і лише йому підзвітний. Переважна більшість сучасних монархій – це монархії парламентські (Великобританія, Данія, Швеція, Японія) [4, с. 83].

Дуалістична монархія (лат. *dualis* — двоїстий) — це форма державного правління, при якій влада монарха обмежена законодавчими повноваженнями парламенту. Такі монархії інколи називають дарованими, оскільки дуже часто вони виникали внаслідок видання указу монарха про дарування

представницькому органу народу (парламенту) законодавчих повноважень (наприклад, Росія з 1905 по 1917 рік, Пруссія у XIX столітті) [5, с.76].

Республіка (лат. *res publica* – суспільна справа) – форма правління, за якої верховна державна влада належить представницькому одноособному (президент), або колегіальному (парламент) органу, що обираються населенням на певний строк. Суттєвими рисами верховної влади республіканської форми правління є такі: виборність; відповідальність; строковість. Історії держав світу відомі різні види республік:

- антична рабовласницька республіка, одна з перших республіканських форм правління, існувала в античних полісах (місто-держава) у трьох різновидах:

- аристократична рабовласницька республіка (Лакедемон);
- демократична рабовласницька республіка (Афіни, Корінф);
- олігархічна рабовласницька республіка (Рим республіка пізнього періоду);

- середньовічна (феодална), як форма державного правління республіка не була широко розповсюджена в період середніх віків, але існувала у вільних містах (Генуя, Венеція), де панувала аристократія, а владу очолював дож, який обирався пожиттєво; у Сан-Маріно, у швейцарських кантонах; на території сучасної Росії де-факто республіками можна вважати Новгородську, Псковську та Вятську землі, де основним органом управління було віче;

- буржуазна республіка, представлена сучасними формами, які вперше формуються у період буржуазних революцій;

- соціалістична республіка, заснована на диктатурі пролетаріату та виникає наприкінці Першої світової війни в результаті соціалістичних революцій.

Сучасні республіки існують у таких різновидах: парламентська, президентська та змішана (президентсько-парламентська, парламентсько-президентська). Парламентська республіка – це форма правління, за якої глава держави (президент) не може впливати на склад і політику уряду, який формується парламентським шляхом і лише йому підзвітний. У такій республіці глава уряду має більше повноважень, аніж глава держави, здійснюється принцип верховенства парламенту, що обирається всім населенням, глава держави обирається, як правило, парламентом або більш великою колегією, але за участю парламенту. До таких держав належать Італія, Чехія, Угорщина, Австрія. Президентська республіка – це форма правління, за якої глава держави (президент) одноособово або з подальшим схваленням парламенту формує склад уряду, яким сам і керує. Тому уряд підзвітний президенту, а не парламенту (в руках президента поєднуються повноваження глави держави і глави уряду). Президент обирається непарламентським шляхом – прямими або непрямыми виборами населення. До таких держав належать США, Аргентина, Мексика, Бразилія, більшість держав Африки. Змішана республіка – це форма правління, за якої глава держави (президент) особисто пропонує склад уряду, насамперед, кандидатуру прем'єр-міністра, котрий підлягає обов'язковому затвердженню або погодженню з парламентом. Уряд очолює прем'єр-міністр, а президент обирається позапарламентським шляхом. До таких держав належать Україна, Фінляндія, Франція [4, с. 83].

Отже, поняття «форма правління» вказує на сутнісні, базові принципи побудови системи державної влади й управління, на ключові напрями впливу державного апарату на суспільство. Дослідження різних форм правління дозволяє визначити ефективні та стійкі моделі, які забезпечують збалансований розвиток суспільства та забезпечують захист прав громадян. Вибір оптимальної форми правління є важливим етапом для конструктивного взаємодії державного апарату та громадянського суспільства в інтересах стабільності та розвитку нації.

Список використаних джерел

1. Форма правління: політичні трансформації на зламі століть : монографія / П. В. Мироненко. — К. : ВЦ «Академія», 2014. — 220 с. — (Серія «Монограф»)

2. Теорія держави і права: підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. — 2-е вид. перероб. і доп. — Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2015. — 468 с.

3. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. — К. : НАВС, Освіта України, 2017. — 320 с.

4. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. — 3-є вид. перероб. і доп. — Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. — 480 с.

5. Процюк І.В. Монархія як особлива форма державного правління. Державне будівництво та місцеве самоврядування. Випуск 22. 2011. С. 71–85.

Норми прав: поняття, ознаки, структура

Актуальність дослідження норм права пояснюється, насамперед, тим, що вони, як один із видів соціальних норм, регулюють суспільні відносини в нормативному порядку. Саме правові норми в сучасному суспільстві нашої держави уособлюють одну з найхарактерніших ознак – нормативність. Від якості норм права залежить якість правового регулювання суспільних відносин, а рівень їх цивілізованості є показником рівня розвитку держави.

Норми права – це закріплені у джерелах права, правила загального характеру, що визначають стандарт належної чи дозволеної поведінки, ефективна дія яких забезпечується державою. Ці норми встановлюються державою, є загальнообов'язковими, регулюють відносини між людьми та їх об'єднаннями, є формально визначеними, визначають правила належної чи дозволеної поведінки, діють в часі, в просторі та за певним колом осіб, мають свою внутрішню будову та структуру, забезпечуються державним примусом [6, с. 127-130]. Сучасна правова наука розглядає такі підходи до класифікації норм права: залежно від мети регулювання: типові-правові норми та спеціалізовані;

залежно від галузі права: норми адміністративного, цивільного, кримінального, трудового, конституційного тощо; залежно від методу правового регулювання: імперативні та диспозитивні норми; залежно від функціонального призначення: матеріальні та процесуальні норми; залежно від дії у часі: постійні та тимчасові норми; за функціями права: регулятивні (уповноважуючі, зобов'язуючі, заборонні) та охоронні норми; за ступенем визначеності варіанта поведінки: абсолютно-визначені та відносно-визначені; залежно від сфери дії: загальні та спеціальні норми; за підсистемами права: норми публічного та приватного права; залежно від суб'єкту правотворення: норми органу законодавчої влади, норми прийняті урядом, норми прийняті центральним органом законодавчої влади [7, с.174].

Структура норми права – це внутрішня будова норми, поділ її на певні складові елементи, які мають свою формулу «якщо-то-інакше» [8, с.115-118].

Гіпотеза – частина правової норми, в якій визначені конкретні життєві обставини, з настанням яких норма може бути реалізована. Гіпотези бувають різних видів:

- залежно від кількості життєвих обставин: проста, складна та альтернативна;
- залежно від наявності чи відсутності життєвих обставин: позитивна, негативна та змішана;
- залежно від сформульованих життєвих обставин у вигляді вичерпного переліку: абсолютно – визначена, відносно – визначена;

Диспозиція – частина правової норми, яка визначає правило поведінки, конкретизує суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

Сучасна правова наука визначає наступні види диспозицій:

- залежно від кількості варіантів поведінки: безальтернативна та альтернативна;
  - залежно від способів викладання правил поведінки: проста, описова, відсилна, банкетна, змішана;
- Санкція – частина правової норми, що визначає міру відповідальності, яка може бути застосована до особи, що порушила диспозицію забороняючого змісту. Санкція має такі види:
- за сферою використання: конституційно – правові, цивільно – правові, адміністративно – правові, дисциплінарні, матеріально – правові, кримінально – правові;
  - залежно від кількості несприятливих наслідків: прості та складні;
  - за ступенем визначеності: абсолютно – визначені, відносно – визначені, альтернативні та відсилочні;
  - за характером реагування держави: каральні або штрафні, право відновлювальні або компенсаційні;

Норми права відрізняються від інших соціальних норм походженням, формою вираження, поширенням на всіх осіб, що знаходяться в межах території держави, нормою поведінки в конкретних ситуаціях, виконанням і дотриманням соціальних норм добровільно. Принципова відмінність правової норми від інших соціальних норм та, що вона завжди встановлюється чи санкціонується державою. Корпоративні норми створюються об'єднаннями громадян, релігійні норми – церквою, а моральні – суспільством [7, с. 143-144].

Отже, можна зробити висновок, що правові норми є основними правилами, якими користуються громадяни нашої держави. Вони є ключовим елементом управління суспільством, визначають прийняті стандарти поведінки, включають права та обов'язки громадян, встановлюють механізми врегулювання конфліктів та санкції за їх порушення, забезпечують справедливість у міжособистісних відносинах. Додержуючись норм права, можна досягти стабільності та розвитку правової системи країни.

Список використаних джерел

1. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. – 392 с.
2. Тополевський Р.Б., Федіна Н.В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. – 268 с.
3. Теорія держави і права в схемах та таблицях: навчальний посібник / Кол. авт.; за заг. ред. Л.Р. Наливайко. К.: «Хай – Тек Прес», 2020. – 296 с.

УДК 34.037

Сушицька Ю.О., ст. викладач кафедри права та правоохоронної діяльності
Коршак В.С., студентка I-го курсу освітнього ступеня «магістр»
Державний університет «Житомирська політехніка»

Механізм захисту прав людини у Європейському Суді з прав людини: договірно-правові засади, передумови формування, сучасний стан та перспективи

Європейський Суд з прав людини відіграє важливу роль у тлумаченні та захисті прав та основоположних свобод, закріплених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [1]. Крім того, ЄСПЛ функціонує як міжнародна судова установа, яка має найефективніший на сьогоднішній день міжнародний механізм судового захисту прав людини. Ці два аспекти діяльності Європейського Суду з прав людини були досягнені завдяки конкретній договірно-правовій основі, що розвивалася поетапно.

Протягом періоду свого функціонування Європейський Суд з прав людини був предметом ряду коректив та комплексних реформ, які призвели до суттєвих змін. Ці зміни, у свою чергу, внесли радикальні зміни у структуру, функціонування та процедуру розгляду справ у суді. Як підтверджує практика, більшість цих змін були обумовлені потребою відповідати сучасним вимогам, оскільки стало очевидним, що для ефективного захисту прав та свобод громадян необхідні більш точні й актуальні підходи.

У наш час Європейський Суд з прав людини вже сформував певну практику розгляду та вирішення справ, що свідчить про його ефективність. Однак, сучасний світ швидко змінюється, і з цими змінами пов'язана динаміка суспільної та правової кон'юнктури. Це породжує питання про перспективи функціонування ЄСПЛ і можливі інституціональні реформи, які можуть значно змінити його структуру. Такі реформи можуть включати перегляд процедур розгляду справ, покращення механізмів виконання рішень суду, а також розширення компетенції Європейського Суду з прав людини для більш ефективного захисту прав та свобод громадян у змінному світі.

Європейський Суд з прав людини є міжнародною судовою інституцією, яка забезпечує справедливість та перегляд судових рішень вітчизняних судів. У своїй діяльності він керується Європейською Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Таким чином, підстави для звернення та процедура розгляду справ визначаються саме цією Конвенцією.

Відповідно до статті 19 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Європейський суд створений для забезпечення того, щоб Високі Договірні Сторони дотримувалися своїх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї. Згідно зі статтею 32 Конвенції, юрисдикція Європейського суду поширюється на всі питання, які стосуються тлумачення та застосування Конвенції і протоколів до неї та які передаються на його розгляд відповідно до статей 33, 34 і 47 Конвенції. Отже, Суд не виконує функцій національного суду та не має повноважень скасовувати або змінювати рішення національних судів. Суд також не може безпосередньо втручатися в діяльність органу влади, дія або бездіяльність якого може бути причиною порушення [2].

Так, юрисдикція Європейського Суду з прав людини поширюється на держави-члени Ради Європи, які ратифікували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод. Вона стосується всіх питань, що визначені у Конвенції, а також тлумачення її положень. Громадяни зазначених країн можуть звернутись до Європейського Суду з прав людини лише після того, як всі засоби національного захисту були вичерпані.

Історія формування Європейського Суду з прав людини є довгою та складною, складаючись з декількох етапів, які взаємопов'язані між собою й формують його власну ідентичність. Проголошена Європейською конвенцією про захист прав людини та основних свобод, ця історія не лише визначила фундаментальні права громадян, а й встановила конкретний механізм їхнього захисту.

Даний механізм передбачав наступну систему інституцій, відповідальних за дотримання обов'язків, визначених Конвенцією: 1. Європейська комісія з прав людини; 2. Європейський суд з прав людини; 3. Кабінет міністрів Ради Європи.

У зв'язку із реформуванням системи інституцій у рамках Протоколу №11 до Конвенції були внесені корективи: Європейська комісія з прав людини та Кабінет міністрів Ради Європи були реорганізовані в один орган – Європейський суд з прав людини, що функціонує на постійній основі. Штаб-квартира цієї судової інституції розташована в Палаці прав людини в Страсбурзі, де знаходиться і штаб-квартира Ради Європи.

Перша система функціонування механізму виглядала наступним чином: Європейська комісія з прав людини виступала модератором, оскільки початково індивідуальні та скарги держав-членів конвенції спрямовувалися до цієї інституції [3, с. 840]. Комісія вирішувала питання щодо прийнятності справи, і у разі позитивного рішення передавала її до Європейського суду з прав людини для остаточного й обов'язкового розгляду. Якщо справа не передавалася до суду, Комітет міністрів розглядав її. Проте такий підхід виявився складним та неефективним, що викликало потребу в реформуванні системи. Тому з 1 жовтня 1994 року заявникам було надано право напямучу передавати свої заяви, які були визнані Комісією прийнятними, до Суду.

Відомо, що ЄСПЛ розпочав свою діяльність у 1959 році. Протягом періоду з 1959 року до кінця 2010 року ЄСПЛ ухвалив рішення по суті у 12198 справах, і в більшості випадків заявниками були фізичні особи. Перше рішення по суті було прийняте у 1960 році у справі *Lawless* проти Ірландії, а перше рішення на користь заявника було винесено у 1968 році у справі *Neumeister* проти Австрії. Після судової реформи 1998 року ефективність суду значно зросла, що підтверджується кількістю розглянутих та вирішених справ [3, с. 848].

На сьогоднішній день Європейський суд з прав людини має завдання вирішувати наступні питання: 1. Розгляд індивідуальних та міждержавних скарг, які подаються до Суду проти одного або декількох держав-членів Ради Європи або проти Європейського Союзу. 2. Визнання факту порушення права заявника. 3. Присудження заявнику виграної, справедливої компенсації. 4. Тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод. 5. Встановлення факту системного порушення в певній державі та накладання відповідних заходів на виправлення цієї ситуації. 6. Розгляд запиту Комітету міністрів Ради Європи щодо виконання рішень Суду державою-відповідачем. 7. Надання тлумачення раніше винесеним рішенням на запит Комітету міністрів Ради Європи. 8. Винести консультативні висновки щодо тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод з питань, які не пов'язані з розглядом справ.

Щодо рішень по справі, ЄСПЛ має три основних варіанти: 1. Рішення про неприйнятність, яке оформлюється у вигляді листа до заявника. 2. Рішення про неприйнятність або прийнятність у окремому рішенні, яке називається "decision". 3. Остаточне рішення по справі, яке має назву "decree".

На момент 2014 року Європейським Судом з прав людини було винесено 16995 мотивованих рішень. На початок 2017 року, за даними, лідерами за кількістю скарг, які перебували на розгляді, були: 1. Україна – 18131 скарга (22,8%). 2. Туреччина – 12600 скарг (15,8%). 3. Угорщина – 8950 скарг (11,2%). 4. Росія – 7400 скарг (9,3%).

За статистикою за період з 1959 до 2010 року, 96% поданих до Суду скарг були визнані неприйнятними. З інших 4%, за якими було винесено рішення по суті справи, у 83% випадків суд визнав порушення Конвенції про захист прав людини або її протоколів [3, с. 850].

Слід підкреслити, що більшість заяв громадян до Європейського Суду з прав людини залишаються за межами через високі вимоги до подачі заяви, які вимагають певних знань у галузі правової науки, зокрема у сфері прецедентного права.

У заяві зазвичай зазначається [4]: - особисті дані заявника, такі як ім'я, дата народження, громадянство, стать, професія та адреса фізичної особи; - інформація про юридичну особу, якщо заявником є юридична особа, включаючи дату реєстрації, офіційний реєстраційний номер та адресу; - дані про представника заявника, якщо такий є; - інформація про державу-відповідача; - стислий опис фактів та стверджуваних порушень Конвенції з відповідною аргументацією; - інформація про дотримання заявником умов прийнятності; - предмет заяви.

Структура Європейського Суду з прав людини включає три рівні інстанцій: Комісію, Палату та Велику Палату.

На першому рівні, Комісія складається з трьох суддів і має компетенцію визнавати неприйнятні або вилучати з реєстру справ індивідуальні заяви, якщо таке рішення може бути прийняте без додаткового дослідження. Кожне таке рішення є остаточним, і особа, що подала заяву, не може вимагати її перегляду.

На другому рівні роботи Європейського Суду з прав людини діє Палата, яка здійснює значну частину його функцій. Палата складається з семи суддів, включаючи члена Палати за посадою – суддю, якого обирає зацікавлена держава-учасниця, або особу, яка призначається для участі в засіданнях у разі відсутності такого судді. Палата приймає рішення щодо прийнятності та суті міждержавних і індивідуальних заяв, які не були визнані неприйнятними на рівні Комісії.

Велика Палата є третім рівнем, на якому здійснюється робота Суду. Вона складається з сімнадцяти суддів. Окрім члена Великої Палати за посадою, який має ті ж умови призначення, що й член Палати за посадою, відповідно до пункту 3 статті 27 Конвенції до складу Великої Палати також входять Голова Суду, заступники Голови, голови палат та інші судді, визначені відповідно до регламенту Суду.

Палата має владу розглядати лише ті справи, які були передані до неї, і тільки у трьох випадках, відповідно до статті 30 Конвенції, вона може передати свою юрисдикцію на користь Великої Палати у таких обставинах [1]: - якщо справа, яку розглядає Палата, порушує серйозне питання тлумачення Конвенції чи її протоколів; - якщо вирішення питання, яке розглядає Палата, може привести до результату, що суперечить раніше винесеному рішенню Суду; - якщо жодна зі сторін у справі не заперечує проти такого рішення.

Розглянута система Європейського Суду з прав людини поступово склалася і проявила певну ефективність та відносну налагодженість протягом останнього періоду. Проте з кожним днем з'являються нові виклики, які необхідно подолати, та потреба пристосовуватися до нових реалій: розвитку суспільних відносин і виникнення нових прав людини; зростання нових загроз, включаючи війну на території Європи, в яку втягнута наша держава. Тому, враховуючи вищезазначене, реформування системи ЄСПЛ може бути розглянуте як необхідна та доцільна міра. Проте, ефективність та згуртованість нової системи можуть бути перевірені лише з плинним часом та через судову практику, що виникатиме, і яка визначатиме певні системні виклики та інституційні питання. Як стародавні мудреці говорили, все стає зрозумілим у порівнянні.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Європейська Конвенція з прав людини від 04.11.1950 Відомості Верховної Ради України. Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. К.: Реферат, 2006. 848 с.
4. Основні кроки звернення до ЄСПЛ: від заяви до рішення. URL: <http://kdkako.com.ua/osnovni-kroky-zvernennia-do-espl/>

Решивська Я. В., студентка I курсу, групи ПМ-4
Науковий керівник - Сушицька Ю.О.,
старший викладач кафедри права та правоохоронної діяльності
Державний університет «Житомирська політехніка»

Організація примусового виконання рішень під час дії воєнного стану

24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України Указом Президента України № 64/2022 введено воєнний стан, який подальшому було продовжено відповідними Указами.

Впровадження особливого режиму зумовило швидкі зміни до законодавства України задля захисту прав та інтересів громадян та України як незалежної, суверенної, цілісної та недоторканної держави. Так зміни торкнулись й організації примусового виконання судових рішень та рішень інших уповноважених органів (посадових осіб).

Метою статті є аналіз законодавчих нововведень щодо організації примусового виконання рішень під час дії воєнного стану.

Зміни внесені до Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про виконавче провадження» законами № 2129-IX від 15.03.2022, № 2468-IX від 28.07.2022, № 3048-IX від 11.04.2023 полягають в наступному:

По-перше, забороняється відкриття виконавчих проваджень та вжиття заходів примусового виконання рішень на території територіальних громад, що належать до територій, на яких ведуться активні бойові дії, або тимчасово окупованих територій відповідно до Переліку (з дати віднесення територій до таких, на яких ведуться активні бойові дії, або тимчасово окупованих територій до моменту виключення таких територій з переліку).

По-друге, уряд здійснив деяке послаблення вимог до фізичних осіб, які мають борги, щоб захистити їх доходи в умовах економічної та соціальної кризи, спричиненої війною. Також були вжиті заходи для захисту прав юридичних осіб на отримання заробітної плати та соціального забезпечення в процесі виконавчого провадження. Законом передбачено наступне:

Фізичні особи-боржники, на кошти яких накладено арешт органами державної виконавчої служби, приватними виконавцями, можуть здійснювати видаткові операції з поточного рахунку на суму у розмірі, що протягом одного календарного місяця не перевищує двох мінімальних розмірів заробітної плати, установлені законом про Державний бюджет України на 1 січня поточного календарного року. Звернення стягнення у межах зазначеної суми на такому рахунку не здійснюється. Від 01.01.2024 року мінімальна заробітна плата становить 7100 грн, отже видаткові операції з рахунку боржника повинні не перевищувати 14200 грн на місяць.

Юридичні особи-боржники, самозайняті особи (які використовують найману працю фізичних осіб), на кошти яких накладено арешт органами державної виконавчої служби, приватними виконавцями, можуть здійснювати видаткові операції з поточних рахунків виключно для виплати заробітної плати в розмірі не більше п'яти розмірів мінімальної заробітної плати на місяць на одного працівника такої юридичної особи чи самозайнятої особи, а також для сплати податків, зборів та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Контроль за дотриманням встановлених законом вимог під час здійснення виплат покладається на службових осіб юридичної особи – боржника, самозайняту особу відповідно [2].

По-третє, встановлено недоторканність стипендії та пенсії: на неї припиняється звернення стягнення (крім рішень про стягнення аліментів, про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю внаслідок кримінального правопорушення, та рішень, боржниками за якими є громадяни російської федерації).

По-четверте, за рішеннями про стягнення аліментів підприємства, установи, організації, фізичні особи, фізичні особи-підприємці, які здійснюють відрахування з заробітної плати, пенсії, стипендії та інших доходів боржника, перераховують стягнуті кошти на визначений у заяві або зверненні стягувача рахунок, а у разі відсутності реквізитів рахунку стягувача – на відповідний рахунок органу державної виконавчої служби, приватного виконавця.

Щодо держави-агресора у Законі викладено наступне: зупиняється вчинення виконавчих дій, забороняється заміна стягувачів у виконавчих діях, стягувачами за якими є російська федерація або такі особи:

- громадяни російської федерації;
- юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства російської федерації;
- юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства, відмінного від законодавства України, серед кінцевих бенефіціарних власників, членів або учасників (акціонерів) яких є російська

федерація, громадянин російської федерації або юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства російської федерації [2].

Однак, зазначене обмеження не застосовується до громадян російської федерації, які проживають на території України на законних підставах, та юридичних осіб, створених та зареєстрованих відповідно до закону України, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером) яких є виключно громадяни російської федерації, які проживають на території України на законних підставах, або виключно громадяни України та громадяни російської федерації, які проживають на території України на законних підставах.

Законом № 2468-IX від 28.07.2022 також передбачені наступні доповнення до Закону «Про виконавче провадження»: тимчасово, на період до припинення або скасування правового режиму воєнного стану в Україні: 1) зупиняється вчинення виконавчих дій та заходів примусового виконання рішень (у тому числі накладення арешту на майно та кошти), боржником за якими є акціонерне товариство "Українська залізниця"; 2) підлягають зняттю арешти, накладені до набрання чинності цим Законом на кошти та майно акціонерного товариства "Українська залізниця" у виконавчих провадженнях [2].

Ключові зміни внесені до прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про виконавче провадження» законами № 2455-IX від 27.07.2022 та № 3048-IX від 11.04.2023:

Тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України:

1. Зупиняється дія постанов державних виконавців про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві користування вогнепальною мисливською, пневматичною та охолощеною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, спорядженими гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії.

2. Зупиняється вчинення виконавчих дій у виконавчих провадженнях з виконання рішень (крім рішень за позовами фізичних осіб про стягнення заробітної плати, грошового забезпечення військовослужбовців, його перерахунку, щодо забезпечення військовослужбовців житлом) боржниками за якими є:

- підприємства оборонно-промислового комплексу, визначені в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України,

- органи військового управління, з'єднання, військові частини, вищі військові навчальні заклади, військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, установи та організації, які входять до складу Збройних Сил України,

- рішень про стягнення з фізичної особи заборгованості за житлово-комунальні послуги на території територіальних громад, що належать до територій, на яких ведуться активні бойові дії, або тимчасово окупованих територій відповідно до Переліку, або якщо стягнення заборгованості за житлово-комунальні послуги здійснюється щодо нерухомого майна, яке є місцем постійного проживання такої фізичної особи і було знищено або пошкоджено внаслідок воєнних (бойових) дій.

Однак, дія такої заборони не поширюється на рішення, стягувачами за якими є держава, органи Пенсійного фонду України, інші державні цільові фонди, суб'єкти, визначені в абзаці двадцять другому цього пункту, а також на рішення про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю внаслідок кримінального правопорушення.

3. Забороняється відкриття виконавчих проваджень на підставі виконавчих написів нотаріусів, вчинених на кредитних договорах, які не посвідчені нотаріально [2].

Відповідно до Інструкції з організації примусового виконання рішень затвердженою Міністерстві юстиції України від 02.04.2012 р.:

Під час дії воєнного стану виконання рішень, місцем виконання яких згідно з частиною першою статті 24 Закону України «Про виконавче провадження» є територія, на якій ведуться активні бойові дії або тимчасово окупована, інформація про які міститься в переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією, затвердженого Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, здійснюється органом державної виконавчої служби, компетенція якого поширюється на таку територію, за умови якщо такий орган змінив місцезнаходження/місцерозташування на іншу територію України або органом державної виконавчої служби, визначеним Міністерством юстиції України за поданням/пропозиціями Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України [4].

У разі якщо місцезнаходженням органу державної виконавчої служби є територія, включена до Переліку, такий орган може змінити місцезнаходження/місцерозташування на іншу територію України та здійснювати примусове виконання рішень, місцем виконання яких є територія, на яку поширюється компетенція цього органу державної виконавчої служби. Департамент державної виконавчої служби Міністерства юстиції України письмово повідомляє адміністратора автоматизованої системи виконавчого провадження про зміну місцезнаходження/місцерозташування органу державної виконавчої служби [4].

Слід зазначити, що питання діяльності приватних виконавців під час воєнного стану визначено пунктом 6¹ розділу IV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», яким врегульовано питання:

припинення діяльності виконавцем, заміщення приватних виконавців, зміна виконавчого округу виконавцем, контроль діяльності виконавця [5].

Питання доступу приватних виконавців до автоматизованої системи виконавчого провадження та Єдиного реєстру приватних виконавців України у період дії воєнного стану здійснюється у відповідності до наказу Мін'юсту України від 04.04.2022 № 1310/5 [1].

Кабінет Міністрів зареєстрував у Верховній Раді законопроект № 10389 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо посилення захисту прав і свобод людини і громадянина під час примусового виконання рішень», метою якого є удосконалення чинного законодавства та забезпечення виконання Україною міжнародних зобов'язань перед Радою Європи в частині належного та своєчасного виконання рішень Європейського суду.

Проектом Закону зокрема запропоновано: по-перше, внести зміни до статті 48 Закону «Про виконавче провадження», відповідно до яких механізм визначення поточного рахунку боржника для здійснення видаткових операцій, запроваджений у період дії воєнного стану, пропонується закріпити на постійній основі. Також запропоновано запровадити зміни до Закону «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» у частині скасування дії підпункту 3 пункту 6¹ розділу IV «Прикінцеві та перехідні положення», що дозволить відновити контроль Міністерства юстиції за діяльністю приватного виконавця шляхом проведення планових і позапланових перевірок [3].

Отже, російське вторгнення та введення воєнного стану в Україні не тільки викликали серйозні військові загрози, але й суттєво підірвали ефективність правової системи країни. Система примусового виконання судових рішень, яка вже зазнавала значних проблем, стала вразливою до додаткового тиску через воєнні події. Блокування доступу до важливих державних реєстрів та зупинка функціонування системи під час війни значно ускладнили виконання судових рішень і стали викликом для правової стабільності в країні.

Зараз, в Україні стоїть завдання не лише відновити, але й реформування системи примусового виконання судових рішень. Ця реформа має також бути спрямована на впровадження кращих європейських практик та відповідати міжнародним стандартам. Вдосконалення цієї системи стане не лише ключовим чинником зміцнення правової держави, але й важливим кроком на шляху до інтеграції України в ряди західних демократичних структур.

Список використаних джерел

1. Деякі питання доступу до автоматизованої системи виконавчого провадження та Єдиного реєстру приватних виконавців України у період воєнного стану: Наказ Міністерства юстиції України від 04.04.2022 р. № 1310/5: станом на 01.01.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0381-22#Text> (дата звернення: 21.03.2024).

2. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII: станом на 08.03.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення 21.03.2024).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо посилення захисту прав і свобод людини і громадянина під час примусового виконання рішень: Проект Закону від 03.01.2024 р. № 10389. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43480> (дата звернення: 21.03.2024).

4. Про затвердження Інструкції з організації примусового виконання рішень: Наказ Міністерства юстиції України від 02.04.2012 р. № 512/5: станом на 27.02.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12#Text> (дата звернення: 21.03.2024).

5. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1403-VIII: станом на 01.01.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text> (дата звернення 21.03.2024).

Римське право і сучасна система права України: історія, сучасність, майбуття

Римське право – це система загальнообов'язкових формально визначених норм - правил поведінки, встановлених Римською державою для регулювання суспільних відносин рабовласницького суспільства. Римське право пройшло тривалий шлях розвитку – від 753 р. до н.е. по 565 р. н.е., від збірника звичаєвого права - Законів XII Таблиць - до Кодексу Юстиніана. За одним відомим виразом, римляни "тричі скоряли світ". Перший раз - легіонами, другий - християнством, третій раз - правом. Чим же цікаве для нас право, яке діяло майже два тисячоліття поспіль? І чи завоювало стародавнє римське право правові простори України?

Можна вважати, що певною мірою проникнення норм римського права в правову систему України мало місце через Візантійську імперію як східну частину Римської імперії. Так, у період раннього Середньовіччя Україна впродовж декількох століть була самостійною державою - Київська Русь - її загальна і правова культура були зорієнтовані на східноєвропейську цивілізацію, тобто візантійську. Починаючи з IX століття вплив Візантійської імперії на розвиток та формування суспільно-політичної та правової системи Київської Русі стає достатньо значним. Прийняття християнства як державної релігії у 988 р. сприяло впливу на Київську Русь високорозвиненої візантійської культури. Зазначимо, що грецька інтелектуальна база того часу була відбитком іудейської релігії, грецької філософії і римської державно-правової системи. Як наслідок, християнство мало великий вплив на становлення і розвиток тогочасного права Київської Русі під впливом та на основі візантійських джерел права.

Інший шлях проникнення римського права пролягає через Європу. Як відомо, у більшості європейських країн кінця XVIII –початку XX ст., рецепція римського приватного права стала основою їх цивільного законодавства, підґрунтям створення низки Цивільних кодексів, поміж яких є Французький (відомий як Кодекс Наполеона), Німецький, Австрійський, Швейцарський цивільні кодекси. На думку багатьох вчених саме Швейцарський Цивільний кодекс може вважатися вершиною законотворчості у галузі приватного права, здійсненої на підґрунті засад римського права. Прийнято вважати, що проникнення римського права в правову систему України відбулося завдяки його рецепції через Австрійський і Німецький цивільні кодекси в силу історичного розвитку України. Безумовно, законодавство України продовжує удосконалюватися на сучасному етапі, що є неможливим без урахування кращих традицій римського права.

Чим же цікаве римське право для сучасних юристів, право- та державотворців, вчених-юристів, а також для студентів, які мріють стати кваліфікованими юристами у недалекому майбутньому? Римське право займає в історії людства виняткове місце: воно пережило народ, що створив його, і двічі підкорило собі світ. Зародилося воно в далеких глибинах часу - тоді, коли Рим являв ще ледь помітну пляму на території земної кулі, маленьку громаду серед багатьох інших подібних громад Італії. Як і весь примітивний склад життя цієї громади, римське право являло собою тоді нескладну, багато в чому архаїчну систему, перейняту патріархальним і вузьконаціональним характером. І якби воно залишилося на цій стадії, воно, звичайно, було б давним-давно загублене в архівах історії.

Але доля вела Рим до іншого майбутнього. Борючись за своє існування, маленька *civitas Roma* поступово росте, поглинаючи в себе інші сусідні *civitates*, і міцніє у своїй внутрішній організації. Чим далі, тим усе більше і більше розширюється її територія, розповсюджується на всю Італію, захоплює прилеглі острови, перекидається на все узбережжя Середземного моря, - і на сцені історії з'являється величезна держава, що об'єднує під своєю владою майже весь тодішній культурний світ. Рим став синонімом світу. Разом з тим Рим змінюється внутрішньо: старий патріархальний лад зникає, примітивне натуральне господарство замінюється складними економічними відносинами. Нове життя вимагає найвищої напруги всіх сил, усіх здібностей кожного окремого індивіда. Відповідно до цього римське право змінює свій характер, перебудовуючись на початки індивідуалізму: свобода особи, свобода договорів і заповітів робляться його наріжними каменями. Політичні та військові відносини приводять Рим до відносин економічних. На сцені всесвітньої історії на узбережжі Середземного моря йшов жвавий міжнародний торговий обмін: Єгипет, Фінікія, Греція, Карфаген, до якого приєднався Рим, а пізніше став центром світової торгівлі. Необхідно було нове право, право всесвітнє, універсальне. Римське право стало з часом загальним правом усього античного світу. Право Стародавнього Риму — це складне правове явище, яке складалося з трьох правових систем: *jus civile* — цивільне право; *jus gentium* — право народів; *jus praetorium* — преторське право.

Вказані системи виникли не водночас, а склалися послідовно, доповнюючи одна одну. З часом всі три системи зблизилися настільки, що втратили свої відмінності. На їх основі з'явилися нові поняття *jus privatum* – приватне право і *jus publicum* – публічне право. В подальшому римське публічне право не пережило Римської держави, а приватне право лягло в основу правових систем багатьох країн світу. Римське приватне право знайшло собі остаточне завершення в знаменитому зводі - *Corpus Juris Civilis* імператора Юстиніана, і в такому виді було заповідано новому світу.

Після великого переселення народів здавалося, що римське право має зникнути. Проте воно стає предметом вивчення, починає застосовуватися в судах, переходить у місцеве і національне законодавство, відбувається рецепція римського права. У багатьох місцях *Corpus Juris Civilis* Юстиніана стає законом. Римське право воскресло для нового життя і в другий раз об'єднало світ. Велич Давнього Риму майже гіпнотично впливала на політиків пізнішого часу. Так, латинська мова використовувалася у міжнародній дипломатії аж до кінця XVIII ст. Римське цивільне право законодавці епохи Відродження та Нового часу сприймали як взірці для наслідування. Весь правовий розвиток Західної Європи йде під знаком римського права аж до нинішнього часу. Його матеріальна дія не зникла і тепер: усе саме коштовне з нього перелито в параграфи і статті сучасних кодексів.

В умовах, коли питання приналежності до європейської спільноти для України є одним із ключових напрямів зовнішньої політики, а євроінтеграція - це не лише економічна, соціально-політична, але і світоглядна проблема, надзвичайно актуальним для нас є дослідження ідейно-світоглядних принципів римського права. Проаналізуємо найважливіші принципи римського права, а саме ті, що співзвучні із сучасними системами.

Першим принципом римського права є космополітизм, що проявився у здатності об'єднати різні народи й народності в єдину спільноту в правовому сенсі. Джерелом, з якого римляни черпали витoki понять про свободу і рівність, були природно-правові ідеї, які репрезентували й осмислили грецькі мислителі. Це допомогло розвинути у Римській державі ідею космополітизму (від давньогрецької *κοσμοπολιτης* – космополіт, людина світу), яку вперше запропонував у своїх працях грецький філософ Сократ. Суть принципу космополітизму зводилася до того, що на першому плані були цінності людства, а не інтереси окремої держави. Ідею космополітизму визнали вже за часів Римської імперії, коли на підкорених великих територіях, римські громадяни мали рівні права і обов'язки. Джерелом, з якого римляни черпали витoki понять про свободу і рівність, були природно-правові ідеї. Римляни удосконалили космополітичні принципи, втілюючи у них ідеї, згідно з якими усі люди ставали громадянами єдиної світової держави і на яких поширювалися єдині норми природного права. Протягом усього домінування Римської держави її правова система зазнавала сильного впливу підкорених народів. Ідеї космополітизму, які пропагували римські мислителі, нині знаходять своє втілення в практиці Європейського Союзу, у якому різні держави і нації об'єдналися у добровільне утворення задля побудови єдиної правової спільноти. В ЄС задекларовано принцип єдиного громадянства. Громадянин ЄС не позбавляється свого національного громадянства, попри те, на нього поширюються права й обов'язки, однакові для всіх громадян держав-членів. Це свого роду ідейна приналежність до спільного союзу народів, в якому діє універсальна (уніфікована) система права і правовий мультикультуралізм.

Мультикультуралізм був характерною особливістю римського права. Римській культурі загалом, як і сучасному європейському простору, притаманна множинність культур і субкультур, що становили і становлять реальність “мультикультури” – наявності в одній культурі вкрапель і присутності інших активних культур. Римляни широко використовували елементи правових культур інших народів. Основним призначенням мультикультуралізму стало співіснування в одній правовій спільноті представників різних культур, націй, етносів, релігій, для яких створюються такі правові акти, в яких уникають явних оцінок соціального устрою.

Для сучасної Європи мультикультуралізм є передусім інструментом вирішення проблем мігрантів. А оскільки здебільшого йдеться про мігрантів із держав Півдня та Сходу, зокрема мусульман, то на теренах Європи впродовж останніх десятиліть все активніше вживається поняття “європейський іслам”. Прикладами міст, у яких успішно вирішують проблеми багатокультурності, є кантон Невшатель у Швейцарії, де прийнято “Хартію громадянства і громадянських цінностей для новоприбулих”; місто Реджо-Емілія у північно-центральної Італії, де проживає значно більше іноземців, ніж в інших італійських містах. Пріоритетами публічної політики цих міст є розвиток міжкультурної інтеграції, соціальна згуртованість, підвищення кваліфікації прибулих, культура і культурні послуги. Вільний доступ громадян до участі в культурному житті є запорукою такої моделі розвитку, яка гарантує уникання соціального відчуження та забезпечує доступ до товарів і послуг, визнання перспективності, значущості культури і мистецтва в їх різноманітностях, їхні соціальний зміст і функції.

Слід зазначити, що сучасна Європа перебуває у певній кризі мультикультурного співіснування. Розв'язати цю кризу може лише тісна інтеграційна співпраця у межах ЄС, спрямована на поглиблення міжкультурного діалогу між національними спільнотами задля вдалого поєднання правових цінностей у єдності з одночасною повагою до відмінностей. Завдяки правовим традиціям європейських держав та

спільній спадщині, в основі якої надбання Римської держави, відбувається мультикультурна взаємодія із взаємопроникненням та взаємодоповненням правових культур. Девіз ЄС – “Єдність у різноманітті” – став стимулом для єднання народів, що проживають на території ЄС, їхнього мирного співіснування та збереження, поваги до різноманітності культур, традицій та мов на європейському континенті.

Згідно з вченням римських юристів природне право завжди реалізовувало основоположну ідею справедливості. Так, римський юрист Павло трактує суть природного права як цінність справедливості й добра. Римське право втілювало уявлення про справедливість через призму загальнолюдських ідей рівності. Принцип справедливості мав особливе значення у судочинстві Стародавнього Риму. На нього часто посилалися юристи і претори у нестандартних випадках, коли застосування права було недостатньо аргументоване для позитивного вирішення справи. Справедливість у Давньому Римі стала орієнтиром природно-правових цінностей, завдяки яким оцінювалося чинне право на предмет відповідності моральності.

Сучасне розуміння справедливості, тісно пов'язане з мораллю, зумовлене уявленням про людину, сформульованим у новій європейській культурі. Це – уявлення про людину як про самостійного індивідуума, наділеного невід'ємними правами та здатного самостійно контролювати та регулювати свою поведінку в суспільстві на підставі деяких загальновизначених норм. Уявлення про невід'ємні права людини сьогодні отримало загальне визнання і закріплено у низці міжнародно-правових документів, зокрема таких, як Статут ООН, Загальна декларація прав людини та інших.

Отже, визначені у них основоположні права людини поширюються на всіх жителів нашої планети. Принцип справедливості став тим інструментом, який зумовив констатування римського приватного права як універсальної правової системи. Саме уявлення про справедливість у римському праві стало основною світоглядно- методологічною цінністю у всіх правових системах країн не лише Європи, але й інших континентів. В основі принципу справедливості лежить забезпечення рівних прав перед законом, коли кожен отримує можливість діяти відповідно до праві обов'язків, адже створюються умови для реалізації таких можливостей.

Римське право, позначене найбільшою мірою початком індивідуалізму - правового втілення індивідуальної свободи громадянина. Вказуючи на індивідуалізм римлян, німецький дослідник Р. Ієрінг ототожнював його з принципом суб'єктивної волі, який, на думку вченого, є основою створення римського права взагалі. Індивідуалізм як принцип римського приватного права виник і сформувався внаслідок змін світоглядних орієнтирів античної людини. Індивідуалізм як вияв римського світогляду означав, що особа сама відповідає за своє становище в соціумі.

Підсумовуючи, можна зробити наступні висновки. Римське право стало важливою складовою світової цивілізації та здійснило потужний вплив на формування і розвиток правових систем країн світу. Його засадничі принципи відчутні у європейській правосвідомості і мають значний вплив на вдосконалення сучасних правових систем інших країн світу. В римському праві знайшли своє втілення такі важливі принципи: космополітизм, мультикультуралізм, справедливість, індивідуалізм. Використання невичерпного рецептивного потенціалу римського права може й надалі слугувати перспективною складовою формування і вдосконалення універсальної системи права.

Список використаних джерел

1. Калюжний Р.А., Вовк В.М. Римське приватне право : підр. для вищ. навч. закл. . Київ : Атіка, 2012. 408 с.
2. Макарчук В. С. Основи римського приватного права : навч. посіб. [вид.3-тє, допов.]. Харків : Право. 2017. 256 с.
3. Орач Є.М., Тищик Б.Й. Основи римського приватного права. Курс лекцій. Вид. 2-є, перероб. та доп. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 392 с.

УДК 341.1

Тичина В.П., к.ю.н., доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Гусаківська А.В., студентка 3-го курсу, гр. П-7,
Державний університет «Житомирська політехніка»

Співпраця України з Європолем в умовах війни

Для України, як для демократичної, соціальної, та правової держави, важливо забезпечити співпрацю різних органів та інститутів як всередині країни, так і за кордоном. Ще до початку інтеграції з Європейським Союзом, Україна розпочала співпрацю з різними інституціями та установами ЄС, включаючи Європейський поліцейський офіс (далі – Європол)

ЄВРОПОЛ – це спеціалізована інституція ЄС, створена на основі Маастрихтського договору від 7 лютого 1992 року, метою якої є підвищення якості взаємодії компетентних органів країн у сфері протидії транснаціональній злочинності [1]. Дане агентство поширює свою діяльність на територію держав-членів ЄС, крім того вона компетентна встановлювати співробітництво з країнами, які не входять до складу цієї міжнародної організації. Національні підрозділи, створені в державах, виступають посередниками між національними органами та Європолем.

Щодо співпраці України з Європолем то першим кроком у цьому напрямку стало укладання у 2009 році Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво, метою якої було посилення співробітництва держав-членів ЄС, які діють через Європол з Україною, у запобіганні серйозним формам міжнародної злочинності, виявленні, припиненні та розслідуванні цих злочинів, шляхом обміну стратегічною та технічною інформацією [2].

З 12 липня 2017 року діє нова Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво (далі – Угода), яка замінила попередню. Згідно зі ст. 1 цієї Угоди, її укладено з метою встановлення співпраці між Україною та Європолем для підтримки нашої держави та країн-членів Європейського Союзу у запобіганні та боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом та іншими формами міжнародної злочинності.

Так, Додаток 1 до Угоди містить перелік сфер злочинності, на які поширюється компетенція Європолу. Зокрема, діяльність агентства спрямована на боротьбу з організованою злочинністю, тероризмом та іншими формами важких злочинів, які зачіпають дві або більше держави-члени у такий спосіб, що вимагає спільного підходу країн-членів. Серед злочинів, що входять до цього переліку, зазначені: незаконний обіг наркотиків; відмивання коштів; злочини, пов'язані з ядерними та радіоактивними речовинами; нелегальне перевезення іммігрантів; торгівля людьми; злочини, пов'язані з автотранспортними засобами; вбивства та тяжкі тілесні ушкодження; торгівля людськими органами та тканинами; викрадення людей, обмеження їх свободи та взяття заручників; расизм та ксенофобія; організоване пограбування; незаконна торгівля антикваріатом та виробами мистецтва; обман та шахрайство; рекет та вимагання; підробка продукції та її піратське поширення; підробка документів та грошових знаків; злочини, пов'язані з використанням комп'ютера; корупція; незаконна торгівля зброєю, боєприпасами та вибухівкою; незаконна торгівля видами тварин та рослин, які перебувають під загрозою зникнення, а також злочини проти навколишнього середовища та незаконна торгівля гормональними речовинами та стимуляторами росту.

В Україні компетентними органами, які згідно з національним законодавством відповідають за запобігання та боротьбу з наведеними кримінальними правопорушеннями є:

1. Національна поліція України;
2. Міністерство внутрішніх справ України;
3. Адміністрація Державної прикордонної служби України;
4. Департамент захисту національної державності Служби безпеки України та Штаб Антитерористичного центру при Службі безпеки України;
5. Бюро економічної безпеки України;
6. Державна служба фінансового моніторингу України;
7. Національне антикорупційне бюро України;
8. Офіс Генерального прокурора України;
9. Державне бюро розслідувань;
10. Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів;
11. Національне агентство з питань запобігання корупції України [3].

На сьогоднішній день співпраця України з Європолем вже приносить певні результати, зокрема у сфері збору та обробки розвідувальної інформації в умовах війни на території нашої держави. Агентство активно співпрацює з українськими правоохоронними органами через спеціального українського представника в штаб-квартирі Європолу, який надає підтримку у відповідь на конкретні запити від Українського бюро зв'язків. Крім того, ведеться збір розвідувальної інформації та проводиться оперативний моніторинг

насильницьких екстремістів, які намагаються потрапити на територію України, а також контролюються потоки комунікації, фінансування і вербування. Не менш важливим є відповідь на оперативні запити (зокрема з України та Молдови) стосовно блокування окремих каналів Telegram, які використовуються для поширення проросійської дезінформації та фейкових новин (ЕСЗ та EU Internet Referral Unit).

Активна співпраця не обмежується лише боротьбою зі злочинністю, збором і обробкою інформації, вона також включає:

1) протидію торгівлі людьми (ТЛ). Для цього було створено спеціалізований віртуальний командний пункт SPRING, щоб полегшити оперативний обмін інформацією у режимі реального часу між Україною, Румунією, Австрією, Угорщиною, Німеччиною, Словаччиною, Молдовою та Польщею. Також була створена тимчасова робоча група з питань ТЛ для обговорення оперативних питань на ранній стадії та зміцнення співпраці з перевіреними неурядовими організаціями у цій сфері;

2) підтримку розслідувань військових злочинів за допомогою аналітичного проєкту Core International Crimes (AP CIC). У цьому напрямку була створена оперативна група експертів для сприяння розслідуванням військових злочинів, скоєних в Україні, які проводяться нашою та іншими державами, а також Міжнародним кримінальним судом тощо [2].

Отже, сучасні умови створюють виклики для функціонування Європолу, оскільки кількість кримінальних правопорушень, що належать до його компетенції, зростає щодня. З іншого боку, це новий етап у втіленні цілей, визначених Угодою між Україною та Європейським поліцейським офісом щодо оперативного та стратегічного співробітництва.

Список використаних джерел

1. Устименко О. С. Співробітництво України з Європолем та Євроюстом. *Сучасний рух науки: тези доп. III міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.*, 1-2 жовт. 2018 р. Дніпро, 2018. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ceffc3e1-7eb7-462e-a9b6-62529575f2c4/content> (дата звернення: 22.04.2024).

2. Моїсєєва Є. О., Латишева М. О., Шалупня К. С. Діяльність Європолу та співпраця з Україною. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023 р. № 4. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/173.pdf (дата звернення: 22.04.2024).

3. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво: Міжнародний документ від 14.12.2016 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-16#Text (дата звернення: 22.04.2024).

Швець А.А., студент 4-го курсу, група П-4
Науковий керівник - Світличина І.А.,
асистент кафедри права та правоохоронної діяльності
Державний університет «Житомирська політехніка»

Проблеми агробізнесу України в умовах війни

Актуальність обраної теми полягає в тому, що підтримка агробізнесу в Україні в умовах воєнного стану є одним з головних державних пріоритетів, адже успішна робота даної сфери є гарантією розвитку якісної конкуренції в економіці, сталого економічного зростання в цілому, насичення ринку товарами різного асортименту за оптимальними цінами, а також одним із інструментом боротьби з проблемами зайнятості та безробіттям, що своєю чергою вирішує актуальні економічні, соціальні питання та значно пом'якшує соціальне напруження у суспільстві. Зважаючи на те, що Україна є одним зі світових лідерів у експорті зернових та олійних культур, вторгнення РФ спричинило значний вплив на сільське господарство та продовольчу безпеку в усьому світі. Початок війни спричинив шок на світовому ринку олійних: суттєво зросли ціни та знизились обсяги поставок. Тому, аналіз функціонування аграрного сектору з метою виявлення подальших тенденцій, перспектив і напрямів його розвитку є необхідним завданням, що відповідає потребам сьогодення і актуалізує дослідження у потрібному напрямі.

Мета роботи – проаналізувати стан аграрного сектору України в умовах війни, дослідити основні проблеми його функціонування та визначити подальші перспективи розвитку дано сектору економіки.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, виробництво, експорт, інфраструктура, втрати.

Сільське господарство в Україні визнано пріоритетною сферою економіки і забезпечує їжею значну частину населення країни. У довоєнний період багато державних ресурсів та іноземних інвестицій було витрачено на реформи та програми підтримки розвитку сільського господарства. Родючі землі, сприятливий клімат та інвестиції не лише забезпечували нарощення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, а також і сприяли її експорту до Азії, Африки та Близького Сходу [3]. В результаті сформувалася складна структурна динаміка українського аграрного сектору: великий аграрний бізнес конкурує з фермерськими господарствами та дрібнотоварними господарствами сімейного типу.

До повномасштабного вторгнення РФ, український агропромисловий комплекс багато років посідав провідні позиції серед експортерів світу. Ще до війни, у 2021 році, сільське господарство України становило понад 10% ВВП [2]. Однак, війна внесла свої корективи і російське вторгнення принесло аграрному виробництву та сільським територіям величезні руйнування, втрати та проблеми.

Загалом, агробізнес України контролює 53,9% орних земель і забезпечує 54,5% валового внутрішнього сільськогосподарського виробництва України, головним чином спеціалізуючись на виробництві зернових та олійних культур на експорт. Іншу частку, 46,1% сільськогосподарської продукції, забезпечують різноманітні малі і середні сімейні фермерські господарства і особисті селянські господарства, які обробляють 45,5% землі, вирощуючи картоплю, овочі, фрукти, зерно та виробляючи молочну та м'ясну продукцію для особистого споживання та продажу на внутрішніх ринках [1]. Та з початком війни перед аграрним сектором постало багато викликів та проблем. Тож варто зосередитися на проблемах аграрного сектору України, які виникли.

Станом на кінець 2023 року війна росії в Україні завдала українському сільському господарству загальних збитків на суму 8,72 мільярда доларів США, а сукупних збитків – 31,50 мільярда доларів США, за оцінками Світового банку. Збитки включають часткове або повне знищення техніки та обладнання, худоби та багаторічних насаджень, а також викрадені матеріально-технічні засоби та продукцію, сільськогосподарські угіддя, які потребують огляду, очищення та відновлення. Сукупні збитки включають втрати виробництва, такі як: незібраний урожай, зниження обсягів виробництва, вища собівартість виробництва та нижчі ціни реалізації експортно-орієнтованих товарів, таких як пшениця, ячмінь, кукурудза та насіння соняшнику [3].

Окуповані території, ризики посівної, логістичні проблеми, цілеспрямовані обстріли сільськогосподарської техніки, дефіцит робочих, крадіжка зернових, нерозірвані снаряди та заміновані поля – все це сповільнює роботу агробізнесу. Частка виробництва агропродукції у всіх регіонах, де були або тривають воєнні дії – 38 %. Кожен із постраждалих регіонів був лідером з виробництва певної продукції. Загалом у 5-ти областях, що найбільше постраждали від війни (Харківська, Луганська, Донецька, Запорізька, Херсонська) вирощувалось 35 % овець та кіз, 20 % свиней, вирощувалось 32 % пшениці, 29 % соняшнику, 26 % ячменю, 25 % овочів, вироблялось 23 % меду і 16 % яєць [4, ст.187]. В зонах, де були або тривають воєнні дії існує брак ресурсів внаслідок втрати коштів та майна через обстріли чи крадіжки окупантами, знищення посівів, несвоєчасний збір урожаю, низьких цін на продукцію або неможливості вивезти зерно. Поряд з цим існують масштабні пошкодження й руйнування агроінфраструктури та техніки: склади, зерносовища, сільгосптехніка та обладнання.

Проте, найбільш гострі проблеми випали на ту частину експортного агробізнесу, що спеціалізується на виробництві зернових та олійних культур. Є багато задокументованих фактів крадіжки росіянами зерна з тимчасово окупованих територій, підпалів посівів поблизу зон активних бойових дій, бомбардування елеваторів або мінування сільськогосподарських угідь. Найбільшої шкоди українському зерновому експорту було завдано на початку війни, коли російський військово-морський флот заблокував чорноморські порти, через які раніше відправлялося за кордон 95% українського зернового експорту. Це повністю зупинило експортоорієнтоване сільське господарство України та спричинило безпрецедентну світову продовольчу кризу [3]. Внаслідок цього з початку 2022 р. експорт в усі регіони світу, окрім ЄС, знизився. Це пояснюється тим, що Україна перенаправила експорт товарів через порти сусідніх країн, насамперед Румунії. Також ЄС скасував усі мита й збори на українські с/г товари на період з 4 червня 2022 р. по 5 червня 2023 р., що допомогло підтримати українську економіку та створило підґрунтя для зростання в наступні періоди. Для запобігання продовольчої кризи на початку березня 2022 року КМУ обмежив експорт низки харчової продукції, зокрема жита, вівса, гречки, проса та цукру, живої худоби, мороженого м'яса ВРХ, м'яса та м'ясних субпродуктів. Але з червня обмеження на деякі види продукції скасували, зокрема на пшеницю та ячмінь [4, ст.189].

Війна серйозно впливає не тільки на глобальну, а й на внутрішню продовольчу безпеку. Після початку повномасштабної війни у зв'язку зі зростанням споживчих цін та безробіттям доступність харчових продуктів в Україні знизилася на 15-43 % згідно з дослідженнями Київської школи економіки. Ціни на овочі нового врожаю зросли найбільше. Також через війну в Україні втрачено близько 20 % промислового виробництва яєць, що призвело до різкого підвищення цін у жовтні 2022 року. Велика кількість проблем існує також і в сфері аграрної інфраструктури. Повномасштабна війна негативно вплинула і на інвестиції в Україну. Інтегральний показник Індексу інвестиційної привабливості у першій половині 2022 р. впав до 2,17 балів з 5-ти. Це значення найнижче з 2013 р., коли індекс впав до 1,8 бала. Наразі про великі інвестиційні проекти говорити важко, та зацікавленість інвестування у відбудову України зросла [4, ст.189].

Варто зауважити, що наша держава приймала низку заходів для підтримки агробізнесу та подолання даних проблем: мінімізація бюрократичних процедур для агробізнесу, дозвіл використання сільськогосподарської техніки без реєстрації, спрощення імпорту посівних матеріалів, введення нульової ставки акцизного податку та зниження розміру ПДВ до 7% на пальне. Також урядом введено окремі держпрограми: доступні кредити 5–7–9%, грантова підтримка для переробних підприємств, для розвитку садівництва, а також на створення теплиць. Робоча група «Нова аграрна політика» була створена в рамках Ради національного відновлення і розробила детальну дорожню карту відновлення аграрного сектору України, яка поділена на три етапи. Щодо мети другого етапу, який розроблений на 2023-2025 роки – це відновлення економічного потенціалу агропромислового комплексу до довоєнного рівня та залучення інвестицій у сільське господарство, зокрема, в інфраструктуру [3].

Отже, підбиваючи підсумки можна сказати, що аграрний сектор економіки України в умовах війни зазнав багато проблем, втрат та руйнувань, що негативно позначилось на економіці нашої держави. Загалом, до закінчення війни важко оцінити розмір пошкоджень та втрат для агросектору України. Вище наведені деякі показники, що свідчать про втрати в аграрному секторі України. Однак, ці показники можуть бути і більшими. Все-таки, війна і досі триває, а це означає, що збитки для України можуть зростати. Для подолання найбільш значущих проблем аграрного сектору України в умовах війни та в післявоєнний період необхідно здійснити наступне: залучити висококваліфікований персонал в аграрний сектор (менеджерів, ІТ спеціалістів, науковців та вузькопрофільних аграрних спеціалістів); підвищити якість безпечності продукції відповідно до вимог міжнародних стандартів, включаючи розробку заходів для підвищення якості продукції громадян; розробити та впровадити комплекс заходів щодо створення нових робочих місць та розвитку соціальної інфраструктури сільських територій; адаптація виробництва аграрного сектору України до вимог Європейського Союзу; підтримка малого фермерства, сприяння роздрібним торговцям до внутрішньої заготівлі фруктів та овочів; створити умови для переходу аграрного сектору до сталого виробництва.

Список використаних джерел

1. Трофімцева О. (2022). Війна показала важливість агросектору. Як узяти нові висоти? URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/839762.htm>.
2. Нестеров О. Війна, агро, ПДВ: що нового в сфері оподаткування. URL: https://www.ucab.ua/ua/pres_sluzhba/blog/oleg_nesterov/viyna_agro_pdv_scho_novogo_v_sferi_opodatkuvannya
3. Українське сільське господарство у воєнний час. – 2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.tni.org/en/article/ukrainian-agriculture-in-wartime?translation=uk>.
4. Завадських Г.М. Проблеми аграрного сектору / Г.М. Завадських. – Дніпро 2023 р. – С.187-189.